

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

2

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΔΑΡΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ,
ΚΑΙ ΤΩ ΠΑΡΟΝΤΙ
ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΗΣ

ΑΝΑΤΥΠΟΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1968

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΔΑΡΗ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΚΑΙ ΤΩ ΠΑΡΟΝΤΙ
ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΗΣ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΩ ΠΑΡΟΝΤΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΥΤΗΣ

Ὁμιλοῦντες περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι, πρέπει νὰ προσέξωμεν κατ' ἀρχὴν τὴν θέσιν τῆς ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν συγχρόνων γεγονότων. Εὐρισκόμεθα εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ κόσμος εἶναι διηρημένος, μέγα δὲ μέρος τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εὐρίσκεται καὶ ζῇ ὑπὸ δυσμενεῖς συνθήκας.

Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἶναι αἰχμάλωτον τῶν Τούρκων. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εὐρίσκεται εἰς δύσκολον θέσιν, ἕνεκα τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος, ἐνῶ τὰ λοιπὰ Πατριαρχεῖα εἶναι εἰς ξένας χώρας.

Ἐντεῦθεν δυνάμεθα καλῶς νὰ ἀντιληφθῶμεν τὰς εὐθύνας, αἱ ὁποῖαι εἶναι τεθειμέναι ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Συχνά, εἰς τὸν τύπον γίνεται λόγος περὶ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ περὶ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἔχομεν εἶπει ἄλλοτε εἰς τὰ μαθήματα ἡμῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὅτι ὁ ὅρος «Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία» ἔχει βεβαίως τριπλῆν ἔννοιαν: πρῶτον, εὐρυτάτην δι' ὁλόκληρον τὴν Ἀνατολικὴν καὶ αὐτὴ εἶναι εἰς τὰ κείμενα τὰ παλαιότερα λίαν συνήθης· δεύτερον, ὀλιγώτερον εὐρυτέραν, ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς συμπεριλήψεως Ἐκκλησιῶν ἐν αὐτῷ τῷ ὅρῳ πασῶν τῶν Ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν, τ. ἔ. τῶν Πατριαρχείων καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Κύπρου.

Οὐχὶ ὅμως ἄνευ λόγου ὑπάρχει καὶ ἡ στενοτάτη ἔννοια, κατὰ τὴν ὁποίαν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία ὀνομάζεται ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἂν καὶ ὁ ὅρος δὲν εἶναι προσφιλεῖς καὶ κατὰλληλος ἕνεκα τῶν δύο ἄλλων σημασιῶν αὐτοῦ (πρβλ. Γ. Κονιδάρη: Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἐν τῇ Ὁρησκ. καὶ Ἡθικ. Ἐγκυκλοπαίδειᾳ 1936, καὶ Προσχέδιον Εἰσαγωγῆς). Ἐν τούτοις ἔχει τὸν λόγον τῆς ἡ χρήσις αὕτη, διότι αὕτη ἡ Ἑλλάς, αὕτη εἶναι ἡ χώρα ἐκείνη, ἡ ὁποία ἔχει τὰ 95% τοῦ πληθυσμοῦ ὀρθοδόξους Ἑλληνας. Εἶναι, λοιπόν, ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἔχει βαρεῖαν εὐθύνην, ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου.

Εὐθύνην εἰδικώτερον διότι: πρῶτον, ζῇ ἐντὸς δημοκρατικῶν πλαισίων, ἔχει ἐλευθέραν ἐπιστημονικὴν θεολογίαν καὶ δύναται νὰ ὑπολογίσῃ ἐπὶ τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ Κράτους. Ἡ ἐξέλιξις τῆς τελευταίας 50ετίας κατέστησε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ὑπεύθυνον διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καθόλου.

Σήμερον, μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, μόνον αἱ μικραὶ παροικίαι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, μόνον αὐταὶ ἔχουν νὰ παρουσιάσουν σχετικὰς δυνάμεις, καὶ ἡ σπουδαιότερα δύναμις, ἡ θεολογικὴ, ἀνήκει κυρίως εἰς τὴν Δύσιν, εἰς τοὺς κατὰ τὴν διασποράν Ρώσους.

Αὐτοὶ πρῶτοι ἐγνώρισαν εἰς τὴν Δύσιν τὴν ὀρθόδοξον θεολογίαν, ἔπειτα δὲ ἦλθεν ἡ Ἑλληνικὴ εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως διὰ τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως.

Ἀφοῦ ἐτοποθέτησα τὴν σύγχρονον Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῆς ἐντὸς τοῦ γενικωτάτου πλαισίου τῆς παγκοσμίου ἐξελιξεως, ἔρχομαι τώρα εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἡ ὁποία κατ' οὐσίαν εἶναι μία ἀνασύστασις τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς Ἀρχιεπίσκοπον τὸν Θεσσαλονίκης (325-732).

Ἡ νεωτέρα Ἑλλάς ἔχει τὰς Ἀθήνας, ἀπὸ τοῦ 1852, ὡς ἐκκλησιαστικὴν πρωτεύουσιν, διότι πρὸ τοῦ 1850 δὲν ἦτο πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν.

Δὲν θὰ ἀναφερθῶ εἰς τὴν βαθμιαίαν ἐντὸς 140 ἐτῶν (1833-1928) ἀνασύστασιν τῆς ἄλλοτε ποτε Ἰλλυρικῆς, πράγματι δὲ Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ, ἡ ὁποία εἶναι εὐλογος καὶ τὴν ὁποίαν μᾶς ὑπενθυμίζει τὸ γεγονός τῆς ἐκατονταετηρίδος τῆς Ἑπτανήσου κατὰ τὸ παρὸν ἔτος· εἶναι πάρα πολὺ γνωστὴ καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ χάσωμεν χρόνον. Θὰ ἀναφερθῶ μόνον εἰς τὰς διαφοράς, αἵτινες προκύπτουσιν ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν δύο ἐποχῶν: 325-732 καὶ 1833-1928.

Διαφοραὶ μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης, τῆς ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ τῆς σημερινῆς, εὐρίσκονται κυρίως κατὰ τὰ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμὰς ὅρια τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ τὸ κέντρον ἀποτελοῦν αἱ ἐπαρχίαι, αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν ἄλλοτε τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὴν, πρὸς στιγμὴν, ἐξάρχίαν Θεσσαλονίκης, τό, μετ' ὀλίγον, Βικαριᾶτον τῆς Θεσσαλονίκης (384-98 μέχρι 731), τὸ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς Ρώμης εὐρεθὲν μέχρι τοῦ 731/2.

Αἱ τέσσαρες ἐκ τῶν ἐξ ἐπαρχιῶν εὐρίσκονται σήμερον ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Ἀθηνῶν: Ἡπειρος (Παλαιὰ λεγομένη, ἐξ ἧς ἀπεσπάσθη βιαίως ἡ Βόρειος λεγομένη), Μακεδονία, Θεσσαλία, Ἀχαΐα (κυρίως Ἑλλάς).

Ἡ Κρήτη ἀποτελεῖ ἡμιαυτόνομον Ἐκκλησίαν, ἡ δὲ ἄλλοτε Νέα Ἡπειρος ἀποτελεῖ νῦν τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλβανίας.

Θὰ στρέψω, λοιπόν, τὴν προσοχὴν μου εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀφοῦ ὑπενθυ-

μίσω προηγουμένως ἐκεῖνο τὸ ὅποιον λέγω πάντοτε, ὅτι ἡ Ἑλλάς ὀφείλει τὴν ἐνότητα αὐτῆς εἰς τὸν Χριστιανισμόν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐν τῷ παρελθόντι ἀπέκτησε τοιαύτην ἐνότητα καὶ βάθος ἡ Ἑλλάς, οἷαν ἀπέκτησε διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἀλλ' ἂς ἴδωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἐν ἀναφορᾷ πάντοτε πρὸς τὸ θέμα: ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ.

Διέκρινα τὰς περιόδους τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τέσσαρας, ὧν τρεῖς εἶναι μακραί, ἡ δὲ τετάρτη εἶναι σύγχρονος. Ἐντὸς αὐτῆς, τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος διὰ τὴν ἱστορίαν, ὅ,τι συνέβη εἶναι δυσχερέστατον νὰ κριθῇ σήμερον εἰς τὰς λεπτομερείας του, ἐφ' ὅσον ζῶμεν μάλιστα ἐντὸς τῆς τελευταίας ταύτης ἐποχῆς, ὅπως γνωρίζετε, τ. ἔ. τῆς τετάρτης περιόδου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας.

Θὰ παραστῇ ὅμως ἀνάγκη νὰ ὑποδιαιρέσωμεν τὸ μικρὸν αὐτὸ χρονικὸν διάστημα τῶν 140 περίπου ἐτῶν:

α) Ἡ πρώτη περίοδος, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1860 περίπου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καθίσταται αὐτοκέφαλος καὶ ἡ πρώτη γενεὰ ὀργανώνει τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

β) Ἡ δευτέρα ἐποχὴ, ὅχι περίοδος, (ἡ λέξις περίοδος πρέπει νὰ χρησιμοποιοῖται διὰ μεγαλύτερα χρονικὰ διαστήματα), ἡ δευτέρα ἐποχὴ εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ 1860 περίπου, ὀρθότερον 1852, μέχρι τοῦ 1923, ὅτε ὀρθῶς ἀνετράπη τὸ ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς τοῦ Maurer.

Ἀπὸ τοῦ 1852 μέχρι τοῦ 1923 ἡ Ἐκκλησία ἐξαντλεῖται εἰς τὴν προσπάθειαν ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος τούτου, τὸ ὅποιον ἤτο ξένον ἐν πολλοῖς πρὸς τοὺς Κανόνας. Μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ πολιτειοκρατικοῦ καθεστώτος, τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ ἀνατραπῇ, δὲν ἐπηκολούθησεν ἀτυχῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔπρεπε νὰ ἐφαρμοσθῇ: μία ὠλοκληρωμένη ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ, ἀνάλογος πρὸς τὰς εὐθύνas, τὰς ὁποίας ἔχομεν μάλιστα σήμερον.

Εἰς αὐτὴν τὴν μικρὰν ἐποχὴν ὑπάρχει ἐν μικρὸν χρονικὸν διάστημα, τὸ χρονικὸν διάστημα μετὰξὺ 1914 καὶ 1923, κατὰ τὸ ὅποιον ἐπεχειρήθη καί, κατὰ τινὰ τρόπον, συνελήφθη αὐτὸ τὸ σχέδιον ἐφαρμογῆς, ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς, μιᾶς γενικωτέρας ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐνεστερνίσθη ὁ Ἑλ. Βενιζέλος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἄρθρων, τὰ ὁποῖα ἔγραψε τὸ 1914 ὁ καθηγητὴς Ἀλιβιζᾶτος εἰς τὴν «Πατρίδα». Ἐπειτα ὅμως ἐσταμάτησεν, ἔνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1917, μετὰ δὲ τὸ 1923, δηλαδὴ τὸ 1925, ἔχομεν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Παγκάλου, ἡ ὁποία ἀνέτρεψε τὸ καθεστῶς τοῦ 1923. Ἐπηκολούθησε μία 10ετία (1929-1939) κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγιναν ἀξιόλογα πράγματα, ἀλλὰ ἤλθον ἄλιν τὰ γεγονότα τοῦ 1939-1944 καὶ ἐσταμάτησε κάθε προσπάθεια βελτιώσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, διὸ καὶ εὐρισκόμεθα ἔκτοτε εἰς μίαν μεταβατικὴν περιόδον.

Ἐκτιμῶ τὰς προσπάθειάς συναδέλφων, οἱ ὅποιοι ἀνέλαβον κατὰ καιροῦς τὸ Ὑπουργεῖον* καὶ ἔπραξαν ὅ,τι ἡδύναντο. Δὲν ἀναφέρω ὀνόματα, ἀλλὰ τὸ ὄραμα μιᾶς γενικωτέρας ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς δὲν συνελήφθη σχεδὸν ἀπὸ κανένα, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Ἀλιβιζᾶτον, τὸν Παπαδόπουλον, τὸν Μελέτιον, πλὴν τῆς περιόδου 1930 - 1939.

Ὅμιλῶν περὶ μιᾶς πολιτικῆς ἐκκλησιαστικῆς, ἡ ὁποία, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὰς ἱστορικὰς εὐθύναις τῆς Ἑλλάδος, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ὅπως τὸ ἐτοποθέτησα εἰς τὴν ἀρχήν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ χαράξῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν πορείαν τῆς Ἑλλάδος μὲ μίαν ἐσωτερικὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν, ἡ ὁποία θὰ ὑπηρετῇ καὶ τὴν ἐξωτερικὴν, παρατηρῶ τὰ ἐξῆς.

Ἡ ἐξωτερικὴ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ κατέστη ἀναγκαία ἔνεκα τῶν εὐθυνῶν μας ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀπέναντι τῆς Ὁρθοδοξίας, ἀπέναντι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Πρέπει δὲ νὰ εἶπω ἐδῶ ὅτι ὑφίσταται ἕνας βαθύτερος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον δὲν συνέβη αὐτό: εἶναι ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ὁμιλῶ περὶ τῆς ἱστορίας μέχρι τοῦ 1963, ὀργανωμένα κόμματα. Αὐτὸ τὸ βλέπει κανεὶς καθημερινῶς ἀπὸ δεκαετηρίδων. Ἴδου τί συμβαίνει εἰς τὴν πολιτικὴν.

Εἶχα μίαν συζήτησιν ἐνδιαφέρουσαν σχετικῶς πρὸς τὸν Κανονισμὸν τῆς Βουλῆς. Ἐνῶ οἱ Κανονισμοὶ τῶν ἄλλων Βουλῶν ὁμιλοῦν περὶ κομμάτων, ὁ Κανονισμὸς τῆς ἐλληνικῆς Βουλῆς ὁμιλεῖ περὶ ἀρχηγῶν. Καὶ εἶναι ὀρθὸν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς Ἑλληνικῆς πραγματικότητος, διότι ὑπάρχουν προσωπικά κόμματα, καὶ ὑπάρχουν διαφοραὶ καὶ τάσεις φιλελεύθεραι ἐδῶ, συντηρητικαὶ ἐκεῖ, ἂν θέλετε, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχουν κόμματα ἀρχῶν, μὲ προγράμματα, τῶν ὁποίων οἱ φορεῖς νὰ εἶναι ὅλα τὰ στελέχη τοῦ κόμματος, τὰ ὁποῖα, εὐρισκόμενα ἐν τῇ Ἀντιπολιτεύσει, σχηματίζουσιν, ὅπως ἐν Ἀγγλίᾳ, τὴν σκιώδη Κυβέρνησιν, ἡ ὁποία εἶναι ἐτοίμη νὰ ἀναλάβῃ εἰς δεδομένην ὥραν τὴν ἐξουσίαν, νὰ προβῇ εἰς ἐφαρμογὴν τοῦ ἐτοίμου προγράμματος μὲ τὰς ἀναγκαίας εἰς χρόνον προσαρμογὰς.

Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν ἐν συντομίᾳ τὰ γεγονότα κατὰ ἐποχάς.

Ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1852.

Εἰς τὸ πρῶτον αὐτὸ τμῆμα τῆς ἱστορίας τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἐκκλησίας παρατηροῦμεν τὸ ἐξῆς. Ὅτι ἡ ἀναγεννηθεῖσα διὰ τῆς συμβολῆς τοῦ κλήρου καὶ τῆς Ἐκκλησίας Ἑλλάδος γεννᾶται ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἐνῶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅπως ἔχω παρατηρήσει πολλάκις, κατάρθρωσε διὰ μέσου τῶν αἰώνων νὰ συνδυάσῃ τὴν διπλὴν αὐτοῦ ἀποστολήν, τὴν οἰκουμενικὴν, οὕσαν ἀρχαιοτέραν, πρὸς τὴν ἐθνικολαϊκὴν, καὶ αὐτὸ ἦτο

* 1929-1940, 1945-1957 καὶ 1962-1964.

προνόμιον τῆς εὐστροφίας τῶν Ἑλλήνων Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν, ἡ χριστιανικὴ Ἑλλάς, ἡ νεωτέρα, ἡ ἀναγεννηθεῖσα ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος τοῦ 19ου αἰῶνος, ἀπέκτῃσεν ἐθνικὸν πνεῦμα. Συνεπεία τούτου, συνεδέθη καὶ διὰ τῶν ἀγώνων (εἶναι βεβαίως πρὸς τιμὴν τῆς αὐτῆς) πλέον ἢ ἰσχυρῶς πρὸς τὸ ἔθνος. Τοῦτο ἦτο φυσικὸν ἐπακόλουθον τῆς ἀπὸ τῆς ἀλώσεως εἰς τὴν Ἐπανάστασιν καὶ μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν δράσεώς της, ὥστε Ἐκκλησία καὶ ἔθνος νὰ ἀποβοῦν ταυτόσημα.

Ὁ οἰκουμενικὸς ὁμῶς χαρακτήρ τοῦ ἐν Ἑλλάδι Χριστιανισμοῦ ἀνεγεννήθη εὐτυχῶς διὰ τῆς θεολογίας. Ἡ θεολογία τῶν ἡμερῶν μας, ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1920, δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἐπὶ Δωροθέου μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἔλαβεν αὐτὴν τὴν γραμμὴν καὶ ἐπανέφερε βαθμιαίως αὐτὸ τὸ πνεῦμα εἰς τὴν νέαν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἐν τούτοις, θὰ ἔλεγον, προσέχων εἰς τὸ βάθος τῶν γεγονότων, ὑπάρχει μία ἐσωτερικὴ πάλη μεταξὺ τῶν δύο τάσεων, τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς ὑπερεθνικῆς, τῆς οἰκουμενικῆς, δι' ἣν καὶ πρέπει νὰ εὗρεθῶν ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι θὰ ἀρβοῦν εἰς τὸ ἐμπρέπον ὕψος εἰς τὴν ἡγεσίαν τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ἱκανοὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι θὰ ἡμπορέσουν νὰ ἐπαναφέρουν τὸ πνεῦμα τὸ ὅποιον εἶδομεν ἀνωτέρω καὶ τὸ ὅποιον συνεδύασαν οἱ Οἰκουμενικοὶ Πατριάρχαι.

Ὑπενθυμίζω ἐν γεγονός, τὸ ὅποιον προέκυψεν ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὸ ὅποιον παρέθεσεν ἐν προκειμένῳ ὁ ἀείμνηστος συνάδελφος Ν. Βλάχος, ὁ καθηγητὴς τῆς ἱστορίας τῆς Ν. Ἑλλάδος. Οὗτος εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἔργων* τοῦ ἀειμνήστου Ν. Βέη ἐδημοσίευσεν ἐν μεγάλῳ βιβλίῳ: «Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος».

Ἐκεῖ παραθέτει ἔγγραφα, ἀπὸ τὰ ὅποια προκύπτει ὅτι Ἕλληνας πρεσβευτῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁμιλῶν πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, παρεπονεῖτο ὅτι δὲν ὑπάρχει πλήρης εὐθυγράμμισις μεταξὺ τῆς πολιτικῆς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν κατευθύνσεων ἐν τῷ εἰρημένῳ ζητήματι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Καὶ ἡ ἀπάντησις τὴν ὁποίαν ἔδωκεν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης — καὶ πιστεύω ὅτι οὐδεὶς Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, μὴ Ἕλληνας, θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ αὐτὴν τὴν ἀπάντησιν, μὴ Ἕλληνας, μὴ ἔχων δηλαδὴ τὴν παράδοσιν ἐκείνην τὴν παλαιὰν καὶ οἰκουμενικὴν —, ἦτο ἡ ἐξῆς: «Κύριε πρέσβυ, μὴ λησμονῇτε ὅτι δὲν εἶμαι μόνον Ἕλληνας καὶ ἐθνάρχης, ἀλλὰ εἶμαι καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης».

Ἡ ἀπάντησις αὕτη εἶναι ἔξοχος ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς, τ. ἔ. οἰκουμενικῆς.

Ἐπειτα θὰ πρέπει νὰ ἀναγνώσῃ τις τὰ πρακτικὰ τῆς ἄρσεως τοῦ Βουλγα-

* Texte und Forschungen. Beiheft zur Byzantinisch-Neugr. Jahrbücher.

ρικοῦ Σχίσματος (1945) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διὰ τὴν ἀντιληφθῆ διατὶ τὸ βιβλίον αὐτό, τὸ ὁποῖον ἔγραψα τὸ 1950 (καὶ ὑπάρχει ἤδη ἡ δευτέρα ἐκδοσις), ἀφιερώνεται εἰς τοὺς Οἰκουμενικοὺς Πατριάρχας, οἱ ὅποιοι ἐκήρυσαν τὴν Βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν σχισματικὴν, ἀλλὰ καὶ ἦσαν τὸ σχίσμα.

Λέγω, ἐκεῖ, ὅτι ἐξεπροσώπησαν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τὸ αὐτὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα, διὰ τὴν ὁμιλήσω τὴν γλῶσσαν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, τὸ αὐτὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ταυτοχρόνως Καθολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τοῦ ὁποῖου φορεὺς εἶναι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Καὶ αὕτη εἶναι ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ὁ ὁποῖος ἀντὶ πάσης θυσίας πρέπει νὰ μείνῃ ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκεται. Ἐπαναλαμβάνω, ἀντὶ πάσης θυσίας. Καὶ δὲν ὑπάρχει κανεὶς λόγος νὰ θυσιάσωμεν τὴν Κύπρον, διότι πρέπει εἰς ἀμφοτέρω τὰ θέματα ἡ θέσις μας νὰ εἶναι ἀκαμπτος.

Τοῦτο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν δυναμισμόν τῶν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καθόλου ὥς καὶ τὴν εὐστροφίαν καὶ τὸ κύρος τῆς πολιτικῆς των.

Οὕτως ἔχομεν, δι' ὅσων εἶπον, μίαν ἄλλην εἰκόνα καὶ περὶ τῶν εὐθυνῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ τοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει εἰσέτι ἐπιβληθῆ, καὶ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιον, ἐφ' ὅσον μέγα μέρος τῶν εὐθυνῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου πίπτει ἤδη ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς τὰς προϋποθέσεις τῆς κατανοήσεως τῆς νεωτέρας ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἀνήκει καὶ μία παρατήρησις, τὴν ὁποίαν ὀφείλει νὰ κάμνῃ ὁ ἱστορικός, ἔχων μίαν ὥραϊαν ἀφετηρίαν εἰς ὅσα λέγει ὁ Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς εἰς τὸν «Τράγον» τοῦ 972, ἥτοι εἰς τὸ πρῶτον «Τυπικόν» τῆς ἐν Ἀθῶν Μοναχικῆς Πολιτείας. Ὅταν ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὸ Ἀγιον Ὄρος οἱ δύο ἀντιπρόσωποι, τῆς συντηρητικῆς καὶ φιλελευθέρας μερίδος, καὶ ἐζήτησαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ τοῦ ἀναφυέντος ζητήματος, τῆς ἰδρύσεως ἢ μὴ μεγάλων Μονῶν, ὁ αὐτοκράτωρ παρετήρησε κάτι, ὅπερ διεσώθη. Λέγει, λοιπόν, εἰς τὸ ἐπίσημον αὐτὸ κείμενον, ὅτι ἀποφεύγει τὴν κρίσιν κοσμικοῦ δικαστηρίου καὶ τῶν ἀρχόντων, ὅχι μόνον διὰ τὴν μὴ γίνωνται γνωστὰ εἰς τὸν κόσμον τὰ συμβαίνοντα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ μεταξὺ τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν γνωρίζουν «διὰ βάθους» τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναχικὰ πράγματα.

Αὕτη εἶναι μία ἐξοχος παρατήρησις, ἡ ὁποία μᾶς βοηθεῖ νὰ κατανοήσωμεν, διατὶ ὁ ἱστορικός τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶναι περισσότερο ὑποχρεωμένος νὰ ἀναφέρηται εἰς τὸ τί ἐπραξάν οἱ ἄνδρες, οἱ ὅποιοι ἐβοήθησαν τὰς Κυβερνήσεις, διὰ τὴν κάμουν ἢ διὰ τὴν μὴ κάμουν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν ὁρθὴν, καὶ ὀλιγώτερον διὰ τὰς Κυβερνήσεις αὐτάς, πλὴν ἐλαχίστων περιπτώσεων, π. χ. τοῦ Ἀθανασίου Εὐταξίου, πρῶτον δεύτερον τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου,

ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκλέγῃ συνεργάτας· τρίτον τοῦ Γ. Παπανδρέου τὸ 1931. Οὐδὲν λέγω διὰ τὴν σημερινήν.

Διότι ὁ ἱστορικός, ὁ ὁποῖος γνωρίζει καλῶς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀντιλαμβάνεται ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ λέγω μόνον σήμερον, ἀλλὰ τὸ εἶπον καὶ ἄλλοτε: ὅτι «δὲν εἶναι πολλοὶ ἐκεῖνοι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι θὰ κατορθώσουν, ὅταν ὁ ἱστορικός κάμῃ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ὑλικοῦ (καὶ δὲν ἡμπορεῖ νὰ τὰ γράψῃ ὅλα, ὅσα συνέβησαν), θὰ κατορθώσουν, λέγω, νὰ μείνουν εἰς τὸ κείμενον, διότι ἀτυχῶς δύνανται νὰ ἀριθμηθοῦν εἰς τὰ δάκτυλα τῆς μιᾶς χειρός.

Ὅλιγοὶ εἶναι ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι θὰ δυνηθοῦν νὰ λάβουν μίαν θέσιν εἰς τὰς ὑποσημειώσεις, καὶ τὸ μέγα πλῆθος θὰ χαθῇ εἰς τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων.

Διατί; Διότι ἡ ἱστορία κάμνει ἐπιλογὴν. Ὁ ἱστορικός κάμνει ἐπιλογὴν τοῦ ὑλικοῦ του καὶ λέγει καὶ γράφει ὅχι ὅλα ἐκεῖνα ποὺ ἔγιναν, ἀλλὰ ὅσα ἀξίζουν νὰ ἀναφέρονται. Καὶ ἀξίζουν νὰ ἀναφέρονται, πρῶτιστα πάντων, τὰ θετικὰ ἔργα, τὰ προάγοντα τὸν τρόπον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι, θὰ διεξέλθω διὰ βραχέων, πρῶτον, τὸ θέμα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, μὴ ἀναφερόμενος τόσον εἰς τὴν συνταγματικὴν τοποθέτησιν, ἢ ὅποια κηρύσσει, ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ ἀγῶνος, ἐπικρατοῦσαν ἐν Ἑλλάδι τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, διὰ τὴν «εὐκλειαν τῆς ὁποίας», ὅπως λέγει μία τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων, ἐνδιαφέρεται τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἀλλ' εἰς τὴν νομικὴν καὶ πραγματικὴν.

Θὰ μνημονεύσω ὅμως ἐνὸς γεγονότος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ βαθυτέρα αἰτία τῆς διαμορφώσεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὡς διεμορφώθησαν. Ὑπῆρξε καὶ ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι ἡ γνώμη περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ νομοθέτου. Αὕτη εἶναι πεπλανημένη καὶ ὀδηγεῖ εἰς ἄτοπα.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως, ἕνεκα τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, σύμφωνα μὲ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐγνωρίζομεν καὶ σύμφωνα μὲ ἐκεῖνα τὰ ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ἀνεῦρεν ὁ αἰείμνηστος Πετρακάκος εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῆς Βαυαρίας ἡ πολιτικὴ δικαίσις ἡσχολεῖτο μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα καὶ ἐξέδιδε διοικητικὰς ἀποφάσεις. Ἡ διοίκησις ὅμως ἐζήτηε νὰ γίνῃ μία Σύνοδος καὶ ἐνδιαφέρετο διὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡγεσίαν. Ἐνεκα δὲ τῆς παραδόσεως τῶν Βυζαντινῶν ἡμῶν αὐτοκρατόρων, ὅπως λέγουν τὰ κείμενα, ἡ ἀνάμιξις εἰς τὰ νομοθετικὰ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς διοικήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε, συντελούσης καὶ τῆς ἀνάγκης, ἱεράρχαι ἐσχέοντες ὅχι μόνον νὰ εἶναι μέλη τῆς Γερουσίας καὶ τῶν Νομοθετικῶν σωμάτων (ἀναφέρω τὸν Ἀνδρούσης Ἰωσήφ), ἀλλὰ καὶ τῆς διοικήσεως.

Ἱεράρχαι δὲ ἐγίνοντο ὑπουργοί, ὄχι μόνον μινίστροι τῆς Θρησκείας (Γραμματεῖς, ὅπως ἐλέγοντο εἰς τὴν ἀρχὴν), ἀλλὰ καὶ τῆς Δικαιοσύνης.

Αὕτη ἡ ἀνάμιξις εἰσήγαγε συνηθείας οὐχὶ ὁρθάς, συντελοῦντος καὶ τοῦ ἐλλαδικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ὀνομάζω οὕτω ἐν διαστολῇ πρὸς τὸ εὐρὺ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ὥστε νὰ σχηματισθῇ ἡ γνώμη ὅτι τὰ πάντα πρέπει νὰ γίνωνται διὰ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Δὲν ὑπῆρξεν ἀτυχῶς ὅσον ἔπρεπε ἰσχυρά ἡ συνείδησις περὶ τῆς αὐτοτελείας τῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι. Ἡ διδασκαλία ἡ ὁποία γίνεται ὑπὸ συναδέλφων εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Βυζαντίῳ κατ' ἀνοχὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐνομοθετεῖ ἡ Πολιτεία, αὐτὸ ἦτο κάτι τὸ ὁποῖον οὔτε ἐλέγετο οὔτε ἦτο εὐκόλον τότε νὰ συλληφθῇ καὶ κατανοηθῇ. Τώρα μόνον γίνεται συνειδητὴ, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπῆρειαν τῆς θεωρίας τὴν ὁποίαν διατυπώνω καὶ τὴν ὁποίαν πολλοὶ γνωρίζετε (πρβλ. εἰς τόμ. Δ' τῆς Θρησκ. καὶ Ἡθ. Ἐγκυκλοπαιδείας) περὶ τῶν σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἐν Βυζαντίῳ γίνεται πλεον νοητὴ, ἡ περὶ τῶν δύο σφαιρῶν — τῶν δύο ἐνοτήτων ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει, τ. ἔ. τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Θρησκευτικῆς ἐνότητος ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ. Ἐντεῦθεν αἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας εἶναι σχέσεις τῶν δύο ἐνοτήτων, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἱστορίας (βλέπε λέξιν Βυζάντιον ἐν Θρησκ. καὶ Ἡθ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ).

Αἱ σχέσεις, λοιπόν, Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας διεμορφώθησαν κατ' ἀρχὴν ἐν Ἑλλάδι εὐκολώτερον, ἔνεκα τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ διοίκησις διώριζε τοὺς πρόσφυγας ἀρχιερεῖς κ.λ.π., ἀλλὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἤθελεν εἰδικῶς αὕτη καὶ ἰδιαιτέρως ὁ Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, νὰ γίνῃ μία σύνοδος, ἡ ὁποία νὰ τακτοποιήσῃ τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὑπῆρχεν ὅμως τότε τὸ μὴ δυνάμενον νὰ λυθῇ θέμα τῶν δικαιωμάτων τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, διότι ἦσαν διακεκριμέναι αἱ σχέσεις, ὅποτε ἐπῆλθον τὰ ἐξῆς γεγονότα:

α) Ὁ Κοραῆς διετύπωσε τὴν θεωρίαν περὶ ἀνεξαρτήτου Ἐκκλησίας εἰς ἀνεξάρτητον κράτος. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνικοτήτων πρέπει νὰ ὑπάρχῃ καὶ αὐτοτελὴς Ἐκκλησία, ἡ ὁποία (ἐξυπακούεται αὐτὸ) ἡδύνατο νὰ γίνῃ ἀνεξάρτητος ἀφ' ἑαυτῆς!

β) Ἦλθεν ὅμως τὸ 1828 εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὡς Κυβερνήτης. Ἦτο ἓνας ἔξοχος ἀνὴρ καὶ πολιτικός, μὲ πατριωτισμὸν καὶ συνειδητὴν εὐθύνης. Οὗτος ἠθέλησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὰς σχέσεις πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, αἱ ὁποῖαι εἶχον διακοπῇ, δι' ὃ καὶ ἐσκέφθη νὰ ὀδηγήσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς μίαν «κανονικὴν» ἀνακήρυξιν τοῦ αὐτοκεφάλου, δεδομένου ὅτι καὶ ἡ γεωπολιτικὴ θέσις τῆς χώρας ἐπέβαλλε τὴν ὑπαρξίν αὐτοτελοῦς Ἐκκλησίας. Εἶναι δὲ ἀρχαία, καὶ δὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ (Κανὼν 38 τῆς Πενθέκτης), δὲν εἶναι σημερινή ἡ ἀρχὴ αὕτη καὶ ἀπλῶς ἀνεγεννήθη διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνικοτήτων.

Ἡ Κανονικὴ ἀνακλήρυξις τοῦ αὐτοκεφάλου, αὕτῃ ἔπρεπε νὰ γίνη.

Ἄλλ' ὁ Καποδίστριας ἐδολοφονήθη (1831). Καὶ ἡ δολοφονία τοῦ Καποδιστρίου ὑπῆρξεν ὄχι ἀπλῶς θλιβερὸν γεγονὸς, ἀλλὰ λίαν ἐπιβλαβὲς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, διότι οἱ παρεμβληθέντες, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης καὶ ὁ ἀντιβασιλεὺς Μάουερ, καθώρισαν τὴν πολιτικὴν, ἣ ὁποία ἐπεκράτησεν ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1923.

Ἀλλὰ περὶ αὐτῆς θὰ ὁμιλήσω ἐφεξῆς.

Ἐνταῦθα ὅμως πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Φαρμακίδης ἦτο τὸ κυριώτατον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον κατήλυθε τὸν Μάουερ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας καὶ τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Σπουδάζων ἐν Γερμανίᾳ, εὗρηκα τὸν διδάσκαλόν του Planck, καθηγητὴν τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας. Ἐκεῖ, λοιπόν, ἀντελήφθην πόθεν ἔχει ἐπηρεασθῇ. Ἦτο ζωηρὰ καὶ δυνατὴ φύσις ὁ Φαρμακίδης, πατριώτης ἀναμφισβητήτως, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐπεβάλλετο νὰ ἔχη ὡς ἐπιστήμων, ὥστε νὰ κατανοῇ σχετικῶς τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τὴν διπλὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας, περὶ ἧς ὁμίλησα ἐν ἀρχῇ.

Ἐνόμιζε δὲ ἐπὶ πλέον ὅτι ἡδύνατο ἡ Ἑλλάς «αὐτογινώμονως» νὰ γίνη αὐτοκέφαλος, δηλαδὴ νὰ μὴ ἐρωτήσῃ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὑπήγετο ἀπὸ τοῦ 731. Καὶ ἀπὸ τὰ παραδόξα τῆς ἱστορίας εἶναι τοῦτο, ὅχι τόσον ὅτι μετέσχε τῆς ἐπιτροπῆς, ἣ ὁποία δὲν ἀπετελεῖτο ἀπὸ εἰδικούς, τῆς Ἑπταμελοῦς Ἐπιτροπείας, ἀλλ' ὅτι κατώρθωσε τὸν πρῶτον «Καταστατικὸν Χάρτην» τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, συνταχθέντα κατὰ τὸ ρωσικὸν πρότυπον καὶ τὰ Βαυαρικὰ Κονσιστόρια, νὰ τὸν ἐπιβάλῃ (τοῦτον κατήρτισεν αὐτὸς μετὰ τὴν Ἐπιτροπὴν καὶ τὴν Ἀντιβασιλείαν). Ἐπειτα, ἐπέτυχεν νὰ τὸν ἐγκρίνουν οἱ εἰς Ναύπλιον κληθέντες ἱεράρχαι, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν ἐν εἶδος παρασυναγωγῆς (ὄχι κανονικῆς ἱεραρχίας). Τοιοῦτοτρόπως ὁ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας Καταστατικὸς Χάρτης ἔφερεν ἀντικανονικὸν χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον οὔτε κανονικὴ ἀνακλήρυξις ἐγένετο οὔτε τὸ περιεχόμενον ἦτο σύμφωνον πρὸς τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας.

Διότι ὁ Μάουερ εἶχεν ἐκλάβει, ὅπως ὀρθῶς ἔχει παρατηρηθῇ, τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὁμοίαν πρὸς τὴν Ρωμαιοκαθολικὴν, τὴν ὁποίαν οἱ Προτεστάνται τῆς Βαυαρίας ἡσθάνοντο πάντοτε ὡς βάρος. Ἐνόμιζε, λοιπόν, ὅτι, δεσμεύων τὴν Ἐκκλησίαν, ἐνίσχυε τὴν Μοναρχίαν.

Αἱ καθαρῶς πολιτειακρατικαὶ ἀντιλήψεις βασιζονται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ἣ ὁποία εἶχεν ἤδη πρυτανεῦσαι παλαιότερον εἰς τὴν Δύσιν: «Cujus regio ejus religio» (= οὗτινος τὸ κράτος ἐκεῖνου καὶ ἡ θρησκεία).

Ὅθεν καθαρῶς πολιτειακρατικαὶ ἀντιλήψεις ἐπεκράτησαν ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Ὀρθων, Ρωμαιοκαθολικὸς τὸ θρησκευμα, ἐκηρύσσετο κυριάρχης καὶ ἐξωτερικῶς ἀρ-

χηγός τῆς Ἐκκλησίας, εἰς αὐτὸν δὲ ἐδίδετο ἡ διαβεβαίωσις (ὁ ὅρκος) τῶν ἱεραρχῶν. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχιερέων ἐγένετο διὰ ψηφοδελτίου, περιλαμβάνοντος τρεῖς ὑποψηφίους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Βασιλεὺς (ἡ Κυβέρνησις δηλαδή) ἐξέλεγε τὸν ἕνα. Ὁ βασιλικὸς ἐπίτροπος κατέστη διὰ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου πανίσχυρος, διότι ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ τὰς συνεδρίας τῆς Συνόδου ἐπὶ οἰαδήποτε προφάσει. Καὶ ναὶ μὲν ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπεφάσιζεν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῆς ὑποθέσεων ἐλευθέρως, ἀλλ' αἱ ἐσωτερικαὶ αὐταὶ ὑποθέσεις ἀνεφέροντο περισσότερον εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν λατρείαν παρὰ εἰς τὰ οὐσιαστικὰ θέματα. Τὰ πάντα δὲ ἀνεμεινεν ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν Πολιτείαν.

Ἡ μόρφωσις τοῦ κλήρου ἦτο τότε ἀνύπαρκτος. Ἡ δύναμις τῶν ἱεραρχῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον μετᾴσχει τοῦ πολέμου, ἦτο καὶ αὕτῃ σχεδὸν ἀνύπαρκτος, δι' ὃ καὶ ὁ Ἀνδρουτσὸς χρησιμοποιοῦ ἐκείνην τὴν ἰσχυράν καὶ χαρακτηριστικὴν, οὐχὶ εὐχάριστον, φράσιν περὶ «ὑδαροῦς χαρακτῆρος τῶν ἀρχιερέων» τοῦ 1833, ὡς ἀπέδειξεν ἡ λεγομένη συνέλευσις τοῦ Ναυπλίου.

Τὸ καθεστὼς αὐτό, προσελθὸν καὶ ἀπὸ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ ἀντιδράσεις. Ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνοδος ἐπωφελήθη καὶ τοῦ Καϊρίου δράματος, διὰ νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην. Μάλιστα κατόπιν τῶν τιμῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπενεμήθησαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει θανόντα πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος Ἰάκωβον Ρίζοντα Νερουλόν, ἐδόθη νέα εὐκαιρία διὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον. Τὸ Πατριαρχεῖον ὅμως ἡρνήθη κατ' ἀρχὴν, ἀκολουθοῦν τὴν μεγάλην καὶ ὀρθὴν γραμμὴν οὐχὶ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνικοτήτων, ἀλλὰ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς Κανονικῆς χειραφετήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Τότε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἠναγκάσθη πλέον νὰ ζητήσῃ ἐπισήμως τὴν ἀναγνώρισιν, ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἀναγνωρίσεως ἔλαβε τὴν ἀνακηρύξιν. Τοῦτέστι τὰ 17 ἔτη διεγράφησαν. Τοῦτο ἦτο ὀρθόν.

Ὁ Συνοδικὸς Τόμος ἐκήρυσσε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος αὐτοκέφαλον, ἐνεργοῦσαν τὰ καθ' ἑαυτὴν, κατὰ τοὺς Κανόνας καὶ τὰς Ἱερὰς Παράδοσεις καὶ ἄνευ τῆς ἀναμίξεως οἰασδήποτε ἀρχῆς. Προσθέτει δὲ ὅτι ἔπρεπε νὰ διοικῆται καὶ ὑπὸ Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιερέων.

Τὸ θέμα τὸ ὁποῖον εὐθὺς ἀμέσως γεννᾶται εἶναι, διατί δὲν προσέβαλεν ὁ Συνοδικὸς Τόμος τὴν Πενταμελῆ Σύνοδον ὡς ἀντικανονικὴν, ἀλλὰ τὴν ἐδέχθη. Ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἐκ τῶν συντελεστῶν τῆς ἀνατροπῆς τοῦ 1923, ὠμίλει περὶ Ἑπαρχιακῆς Συνόδου, ἡ ὁποία σύγκαιται ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς, ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην, καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ λόγος τῆς ἀντικανονικότητος τοῦ Νόμου τοῦ 1833.

Βέβαια, ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος λόγος εἶναι ἐπίσης σοβαρός, ὅτι δηλαδή

ἡ Πενταμελής Σύνοδος ἦτο κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ρωσικῆς Συνόδου καὶ ὅτι ὁ Βασιλικὸς ἐπίτροπος ἦτο ἀντιγραφὴ τοῦ ρωσικοῦ θεσμοῦ, ἔτι δὲ καὶ ὅτι αἱ διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου ἦσαν ἐν πολλοῖς ἀντιγραφὴ ἀπὸ τὸ γερμανικὸν Κονσιστόριον τῆς Βαυαρίας τοῦ 1819. Ὁ Παπαδόπουλος ἔχει παραθέσει καὶ μερικὰ κείμενα οὕτως, ὥστε νὰ βεβαιουῖται τὸ ἀληθὲς τῆς γνώμης του.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι ὀρθά, ἀλλὰ ἡ σύγκρισις δὲν εἶναι ἀκριβής. Διότι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἶχε τὰς Πατριαρχικὰς Συνόδους, ἀλλ' εἶχε ταῦτο-χρόνως ἐν σταθερὸν ἐν τινι μέτρῳ συμβουλευτικόν ὄργανον τοῦ Πατριάρχου, τὴν Ἐνδημουσαν Σύνοδον, ἡ ὁποία, ὅπως ἀπέδειξεν ὁ Στεφανίδης, μετὰ τὴν ἁλωσιν ἀπέβη μόνιμος. Ταύτης ἡ μονιμότης ἔλαβε τὴν χειρίστην μορφήν εἰς τὸν Γεροντισμὸν (τὰς ἐθνικὰς ὑπηρεσίας τῶν γερόντων δὲν παραγνωρίζομεν ποσῶς).

Τὸ Πατριαρχεῖον τοῦ 1850, λοιπόν, εἶχε τὸν Γεροντισμὸν, χαρακτηρίζων δὲ τοῦτον ὡς τὴν χειρίστην μορφήν τῆς Μονίμου Συνόδου, διότι ὁ Γεροντισμὸς εἶχε καταστήσει νὰ εἶναι πράγματι κακὴ μορφή Συνόδου, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀξίας πολλῶν ἀρχιερέων καὶ τῆς ἱκανότητος ποὺ εἶχον νὰ ἀνθίστανται εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ νὰ διευθύνουν πολλὰς τὰς πράγματα τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτυχῶς. Αὐτὰ εἶναι ἐπὶ μέρους θέματα. Ἀλλὰ τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν θέμα εἶναι, ὅτι δὲν ἤμπορεῖ οὔτε ὁ Πατριάρχης οὔτε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἐδῶ ἢ εἰς οἵανδήποτε ἄλλην χώραν, νὰ εἶναι μόνος του καὶ νὰ διοικῇ ἐπὶ μακρὸν (ἐπὶ 11 μῆνες) καὶ νὰ ἀναμένῃ τὴν Σύνοδον ἀπ᾽ τοῦ ἔτους ἐπὶ μῆνα νὰ ἀποφασίσῃ ἐπὶ ζητημάτων τῆς Ἐκκλησίας. Χρειαζέται ἐν συμβουλευτικὸν ὄργανον, τὸ ὁποῖον νὰ εἶναι καὶ ἐκτελεστικὸν τῆς Ἱεραρχίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει ἡ διοίκησις καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐδημιουργήθη ἡ Ἐνδημουσα Σύνοδος, ἀλλὰ διὰ τοῦ Γεροντισμοῦ ἀπέβη μόνιμος. Μερικοὶ ἠθέλησαν νὰ φέρουν καὶ ἐδῶ εἰς ἡμᾶς αὐτὸν τὸν θεσμόν, ἀλλὰ ἐδῶ εἶναι ἀνύπαρκτον τοιοῦτον ἔθιμον, ἐδῶ δὲν ὑπάρχει τοιαύτη συνήθεια (Ἐνδημούσης Συνόδου).

Ἡ μόνιμος, λοιπόν, Σύνοδος ἦτο ἀναγκαία, ἀλλὰ ὄχι ὡς κυρίαρχον ὄργανον — ἐδῶ ἔγκειται τὸ ἀντικανονικόν —, ἀλλ' ὡς ὄργανον κυρίως ἐκτελεστικὸν τῆς Ἱεραρχίας. Τὸ πρᾶγμα δὲ ἀπεδείχθη, ὅταν τὸ 1923 ἀνετράπησαν οἱ νόμοι Σ' καὶ ΣΑ', οἱ ὁποῖοι ἐν τῇ οὐσίᾳ δὲν μετέβαλλον σπουδαῖα πράγματα τοῦ 1833, διότι τὸ μικτὸν σύστημα (Ἱεραρχία - Μικρὰ Σύνοδος) εἶναι ὀρθότερον, λυσιτελέστερον.

Ἀπέδειξα ἤδη εἰς μίαν ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, γενομένην διὰ τοῦ Κωνσταντίνου Ράλλη τὸ 1938, ὅτι τὸ πρῶτον Βασιλικὸν διάταγμα περὶ συγκροτήσεως τῆς Συνόδου, τὸ ἐκδοθὲν μετὰ τὸν Συνοδικὸν Τόμον (1850), κατ' οὐσίαν δὲν ἀποδέχεται τὸν Συνοδικὸν Τόμον, ἀλλ' ἐστηρίζετο

(καὶ πρέπει νὰ ἔχη τις ἀντίληψιν τοῦ διοικητικοῦ Δικαίου διὰ νὰ τὸ καταλάβῃ) εἰς τὸν νόμον τοῦ 1833, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπεν εἰς τὸν ὑπουργὸν νὰ πράξῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐζήτει ὁ Συνοδικὸς Τόμος. Ἀλλ' ὁ τότε εὐφυνέστατος Γορτύνιος Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Δεληγιάννης Πέτρος, διπλωμάτης παλαιός, ἔθεσεν εἰς τὸ Β. Δ. ἐν εἰσαγωγικὸν τμήμα νομικῶς ἄχρηστον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ἀποδοχῆς τοῦ Συνοδικοῦ Τόμου!!

Εἰς τὴν πραγματικότητα αἱ κύριαι διατάξεις τοῦ νόμου τοῦ 1833 παρέμειναν κυρίαρχοι μετὰ τὸ 1850/52.

Τί διέφερον ὅμως ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ 1833 οἱ μετὰ τὸν Συνοδικὸν Τόμον ἐκδοθέντες νόμοι; Κατ' αὐτοὺς ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε πλέον ἐξωτερικὸν ἀρχηγόν (νόμος Σ' καὶ ΣΑ'). Διετήρει τὸ δικαίωμα τοῦ Βασιλέως νὰ ὀρίζῃ τὸν Β. Ἐπίτροπον καὶ ὠρίσθη ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ὡς ὑποχρεωτικὸς Πρόεδρος τῆς Συνόδου. Αὐτὸ ἔκαμε καὶ τὸ διάταγμα ἐκλογῆς τῆς α' Συνόδου καὶ δι' αὐτὸ παρεπληρήθησαν οἱ κρίναντες τὸ διάταγμα. Διότι ὁ ὑπουργός, ἔχων τὸ δικαίωμα νὰ διορίσῃ τὸν α ἢ β πρόεδρον τῆς Συνόδου, διώρισε τὸν Ἀττικῆς (Ἀθηνῶν).

Οὕτω παρέσχε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι συμμορφοῦται πρὸς τὸν Συνοδικὸν Τόμον, ἀλλὰ τὸ νομικὸν του στήριγμα ἦτο ὁ κείμενος νόμος τοῦ 1833. Καὶ δὲν ἤμποροῦσε νὰ εἶναι ἄλλο, διότι τὰ ἐκτελεστικά καὶ τὰ κανονιστικά διατάγματα, τὰ ὁποῖα περιέχουν κείμενα μεγαλύτερα, εἶναι ἄκυρα, ἂν δὲν στηρίζωνται εἰς τὸν ἰσχύοντα νόμον. Εἶναι ἀφ' ἐαυτῶν ἄκυρα καὶ τὰ ἐξ ὑπαρχῆς ἄκυρα οὐδέποτε κυροῦνται, λέγει μία νομικὴ ἀρχή.

Ἐπομένως, δὲν μετεβλήθη διὰ τῶν νόμων Σ' καὶ ΣΑ' τὸ πολιτειοκρατικὸν καθεστὼς ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Φαρμακίδης ἀντετάχθη σφόδρα πρὸς τὸν Συνοδικὸν Τόμον μὲ τὸν Ἀντίτομον. Ἴσως δὲ αὐτὸ συνετέλεσεν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ Κοινοβούλιον δὲν μετέβαλε τὰ θεμέλια τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου. Ὅθεν παρέμεινε τὸ πολιτειοκρατικὸν καθεστὼς μέχρι τοῦ 1923, ὅτε κατελύθησαν οἱ νόμοι Σ' καὶ ΣΑ'.

Ὁ Βασιλικὸς ἐπίτροπος παρέμεινε μέχρι τοῦ 1923 πανίσχυρος.

Ἡ προσπάθεια τὴν ὁποίαν κατέβαλεν ὁ Ἀθανάσιος Εὐταξίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔδρυσιν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ταμεῖου καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐνοριῶν, ὑπῆρξεν ἀξιόλογος. Παρατηροῦμεν ὅμως ὅτι, ὡς πρὸς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος εἶχε κάμει ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα μίαν ἐπαρχίαν· ὑπεβίβασε τὰς Μητροπόλεις καὶ Ἀρχιεπισκοπὰς εἰς Ἐπισκοπὰς ὑπὸ μίαν Μητρόπολιν (1841), τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλ' οἱ ζῶντες Μητροπολίται διετήρησαν τὸν τίτλον των, καίτοι ὀλίγοι τὸ 1900, συμπραττούσης καὶ τῆς Συνόδου. Ὑπάρχουν ὅμως διαμαρτυρίαι ἀρκεταί, τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ὁ πρῶν Λήμνου Βασίλειος. Ὁρθαὶ ἦσαν αἱ διαμαρτυρίαι τῆς Συνόδου, διότι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἤμπορεῖ νὰ εἶναι μία ἐπαρχία, τ. ἔ. μία Μητρόπολις· ἦτο ἤδη εἰς τὴν ἀρ-

χαίαν ἐποχὴν διηρημένη εἰς 6 καί, μὲ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου τὰς σημερινάς, εἰς 8 Μητροπόλεις· τόσας ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ· ἴσως δὲ δύναται νὰ φθάσῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν Μητροπόλεων μέχρις 11 (περιλαμβανομένης καὶ τῆς Κρήτης).

Ἦτο, λοιπόν, κακὸν αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔκαμεν, ἀλλὰ ἦτο κανονικώτερον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ὁ Ἀθανάσιος Εὐταξίας, ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὑπάρχει σήμερον (μόνον Μητροπόλεις, χωρὶς Ἐπισκοπὰς)!

Διατί ἦτο κανονικώτερον; Διότι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844 (καὶ τὰ Συντάγματα ἔκτοτε ἐπαναλαμβάνουν τὸ ἴδιον) εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ τηρῇ τοὺς Κανόνες, ἀλλ' εἰς τοὺς Κανόνες εἶναι ἀνυπαρκτὸν σύστημα Μητροπόλεων, ἀνεὺ Ἐπισκοπῶν (Γ. Κονιδάρη: Περὶ τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, 1963/4). Ἀποτελεῖ δὲ καταπάτησιν τῶν Κανόνων καὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἡ ἀπάλειψις τοῦ τίτλου τοῦ Ἐπισκόπου ἀπὸ τὸν Καταστατικὸν Χάρτην τῆς Ἐκκλησίας (πρβλ. ἄρθρον Α. Φιλιππίδου, εἰς «Βῆμα» τῆς 4ης Ὀκτωβρίου 1963).

Διπλῇ παράβασις, λοιπόν, ὑπάρχει, ἡ ὁποία δὲν διωρθώθη μέχρι σήμερον. Πρῶτον, παράβασις τῆς Ἀγίας Γραφῆς, καὶ δεύτερον, παράβασις τῶν Κανόνων, καὶ ἄρα, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει παράβασις τῶν Κανόνων, εὐρισκόμεθα πρὸ πράξεων ἀντισυνταγματικῶν. Ἡ νομοθεσία ἀπὸ τοῦ 1923 μέχρι σήμερον ἔχει ἀντισυνταγματικὰς διατάξεις.

Ὡς πρὸς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον παρατηροῦμεν, ὅτι ἦτο μία καλὴ ἀρχὴ διὰ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἐκκλησίας, διότι εἶχεν ὑποχρέωσιν τὸ Κράτος νὰ ἰδρῦσῃ τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον, ἐπειδὴ, κατὰ τρόπον ἀνάρμοστον, τὸ 1834 διέλυσε 412 μοναστήρια καὶ εἰσέπραξε τὰ χρήματα διὰ νὰ δημιουργήσῃ Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον. Καὶ εἰσέπραττε 400.000 δρχ. ἐτησίως ὡς φόρον ἀπὸ τὰ ὑπολειφθέντα μοναστήρια. Παρὰ ταῦτα, ὅ,τι εἰσέπραξε δὲν τὸ ἐπέστρεψεν.

Ἐπειτα, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς ὀργανώσεως τῶν ἐνοριῶν, ἐθέσπισε διατάξεις διὰ τοῦ πρώτου νόμου, ὁ ὁποῖος ἦτο πράγματι ἀξιόλογος (εἶναι ὁ νόμος 3596), καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ νόμου τοῦ 1923 τοῦ Πλαστήρα νέας, αἱ ὁποῖαι ἐβελτίωσαν τὰ πράγματα. Τώρα ἰσχύει ὁ νόμος 2200, τροποποιηθεὶς διαφοροτρόπως. Παρὰ ταῦτα ἡ βελτίωσις δὲν ἐπῆλθεν, ὡς ἀνεμένετο, διότι τὸ μέγα πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἐνοριακόν, οὔτε μέχρι τοῦ 1914 οὔτε μέχρι σήμερον ἐλύθη. Ἐκτοτε δέ, παρὰ τὰς προσπάθειας αἱ ὁποῖαι κατεβλήθησαν καὶ περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν εὐθὺς ἀμέσως (τὸ ὀνομάζω διδυμὸν πρόβλημα: τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου), δὲν ὑπῆρξε συνέχεια τῆς πολιτικῆς 1918 - 1920 καὶ 1923, 1929 - 1939 κλπ.

Τὸ μέγα τοῦτο, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν ἓνα (1) πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς

Ἑλλάδος (τὸ ὑπ' ἀριθμὸν δύο εἶναι ὁ Καταστατικὸς Χάρτης) δὲν ἐλύθη, διότι ἀπαιτεῖ πλήρη μελέτην, πρακτικὸν νοῦν καὶ φαντασίαν.

Αἱ δημιουργηθεῖσαι προϋποθέσεις, ἦτοι, πρῶτον ἡ ἵδρυσις τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1837) καὶ δεύτερον τῆς Ριζαρείου (1844) δὲν ἠξιοποιήθησαν. Ἡ παρουσία των ἔπρεπε νὰ ἀξιοποιηθῇ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, διότι ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν ἔχει κυρίως ἐπιστημονικὸν τὸν σκοπὸν. Ἀλλ' ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ τώρα καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχει σκοπὸν νὰ μορφώσῃ καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ σπουδάσουν θεολογίαν καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ γίνουν κληρικοί. Ἀλλὰ ποῖοι θέλουν, αὐτὸ δὲν εἶναι θέμα ἰδικόν των, εἶναι θέμα τῆς Ἐκκλησίας. Ποῖοι ἔχουν τὴν κλίσιν;

Ἀνέμενε πάντοτε ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τὰ πάντα. Καὶ ἰδρύθησαν μὲν κατὰ καιροὺς ἱερατικαὶ σχολαὶ μὲ πρῶτην καὶ καλυτέραν τὴν Ριζαρείου Σχολήν, ἀλλ' ἀπέτυχον (ἀποδίδουν 5%)!!

Ἡ Ριζαρείου Σχολὴ κατὰ τὴν διαθήκην τῶν Ριζαρῶν ὠρίσθη ὡς Σχολή, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ σπουδάζουν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι θέλουν νὰ γίνουν κληρικοί. Τὰ εἶπεν ὠραῖα ὁ Ριζάρης, ποῖοι πρέπει νὰ γίνουν κληρικοί. Ἡρμήνευσε δὲ τὴν διαθήκην ὁ κ. Φιλιππίδης ὀρθῶς.

Ποῖοι θέλουν νὰ γίνουν κληρικοί; Πρέπει νὰ τοὺς εὗρωμεν. Ποῖος θὰ τοὺς εὕρῃ; Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ, ὅταν ὑπάρξῃ τοιαύτη. Δεύτερον σημεῖον πρέπει ἐνταῦθα νὰ ἐπισημανθῇ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς μας. Ἐπειδὴ ἀπέτυχον πᾶσαι αἱ μορφαὶ ἱερατικῶν σχολῶν, τὸ 1918 ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἐμελέτησε, μαζὶ μὲ τὸν κ. Ἀλιβιζᾶτον, ὁ ὁποῖος ἦτο τότε εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ εὗρον μίαν προσωρινὴν λύσιν, καλὴν, τοῦ θέματος τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου: τὸ ἱεροδιδασκαλεῖον.

Αὕτῃ ὅμως πάλιν ἡ λύσις ἔχει ἓνα ἐλάττωμα: ὅτι, ἐπειδὴ οἱ ἀπόφοιτοι εἰς ὠρισμένην ἡλικίαν τελειώνουν, διορίζονται δημοδιδάσκαλοι· μέχρις ὅτου δὲ γίνουν 30 ἐτῶν (τὸ κανονικὸν ἔτος χειροτονίας, ἐπιεικῶς βεβαίως δύναται νὰ γίνῃ χειροτονία εἰς τὸ 28ον ἔτος), μόνον μικρὸς ἀριθμὸς γίνονται ἐξ αὐτῶν κληρικοί.

Ἐπειτα εὗρήκαν μίαν ἄλλην λύσιν διὰ μίαν ταχεῖαν χειροτονίαν· κάπως μορφωμένων ἱερέων, οὔτινες ἐσπούδασαν εἰς τὸ Γυμνάσιον: τὰ Ἀνώτερα Ἐκκλησιαστικὰ Φροντιστήρια.

Τὰ Φροντιστήρια, λέγει ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος*, «ἔδωσαν λαμπροὺς καρπούς». Εἶναι πολὺ

* Ταύτην ἀνεθεώρησα προσφάτως καὶ ἐκυκλοφόρησεν ἡδη (δὲν φέρω τὴν εὐθύνην ὀλοκλήρου τοῦ κειμένου) εἰς τὴν Μεγάλῃν Ἑλληνικὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν, εἰς τὸν ὅρον «Ἑλλάς» εἰς τὸν 10ον τόμον.

αὐτὸ τὸ ὁποῖον λέγει. Εἶναι πράγματι πολὺ ὅτι «ἔδωσαν καρπούς» ὅμως καὶ τὰ Ἀνώτερα Φροντιστήρια ἐπέδωσαν πλουσιωτάτους καρπούς. Ἀπέδωσαν βεβαίως καὶ τὰ τελευταῖα Φροντιστήρια τοῦ 1946, τὰ Κατώτερα, τὰ ὁποῖα ὠνόμασα «παπαδοποιητικὰς μηχανάς», ἀλλ' ἔκλεισαν εὐτυχῶς. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ λύσις τῶν Κατωτέρων Φροντιστηρίων ἦτο ἡ χειρίστη λύσις.

Παραμένει ἀτυχῶς τὸ γεγονός ὅτι ἀπέτυχον αἱ Ἐκκλησιαστικαὶ Σχολαί. Ἡ στατιστικὴ ποὺ θὰ ἐκδώσω ἀργότερα, θὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἀπέτυχον, διότι οὔτε ὡς πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν σπουδῶν οὔτε εἰς τὸ τέλος ὑπάρχει λύσις, ἀλλ' ἡμπορεῖ ἴσως νὰ ὑπάρξῃ κάποτε λύσις τοῦ μεγάλου προβλήματος. Ὑπάρχουν στοιχεῖα. Ἐνταῦθα πρέπει καὶ πάλιν νὰ τονισθῇ ὅτι εἶναι λυπηρόν, ὅτι δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν αἱ Θεολογικαὶ Σχολαί. Ὑπάρχει καὶ οἰκοτροφεῖον τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας καὶ ἡ Ριζάρειος, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ δὲν ἐβοήθησαν νὰ ἀποκτήσωμεν κλῆρον μορφωμένον.

Ἡ συντομία μοῦ ἐπιβάλλει νὰ μνημονεύσω στοιχειωδῶς μόνον ὅλα αὐτὰ τὰ θέματα τὰ σχετιζόμενα μὲ τὴν μόρφωσιν τοῦ κλήρου.

Οἱ ἀριθμοὶ ὅμως οἱ τραγικοὶ εἶναι οἱ ἐξῆς: 8.039 κληρικοί, 271 θεολόγοι. Αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀριθμὸς περιλαμβάνει καὶ τοὺς ἱεροκλήρυκας. Προσέξατέ τους, διότι πρέπει νὰ τοὺς προσέξῃ τὸ Πανελλήνιον.

Διὰ τὴν ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τοῦ κλήρου ὑπάρχει βελτίωσις ἀναμφισβήτητος. Ἀλλ' ἡ βελτίωσις ἀφορᾷ εἰς τὸ θέμα κυρίως τῆς συντηρήσεως τοῦ κλήρου, ὅπερ ὅμως δὲν ἐλύθη, διότι δὲν ἐλύθη τὸ διδύμον πρόβλημα ἐν τῷ συνόλῳ του.

Διότι πρέπει νὰ συλληφθῇ εἰς τὸ σύνολόν του, ἐπειδὴ ἀπαιτεῖ τὴν βοήθειαν πολλῶν γνώσεων καὶ πρακτικοῦ πνεύματος. Δὲν φθάνει τὸ θεωρητικὸν πνεῦμα· πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τὴν ἱστορίαν του καὶ πῶς ἤκμασεν ἡ Ἐκκλησία καὶ διατί ἤκμασε καὶ διατί παρήκμασε. Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν καὶ τὰ οἰκονομικά, διὰ νὰ νοήσωμεν αὐτὰ τὰ πράγματα, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ὑπερασπίζωμεν τὴν μεγάλην αὐτὴν τῆς Ἐκκλησίας ὑπόθεσιν. Αὐτοὶ ποὺ διευθύνουν τὴν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν, πρέπει νὰ ἔχουν τὴν εἰδικότητα καὶ τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν θέλησιν.

Τὸ θέμα, λοιπόν, τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου, τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα, μὲ ὅλα τὰ πειράματα ποὺ ἔγιναν, δὲν ἐλύθη διότι δὲν συνελήφθη ἐν τῷ συνόλῳ του, καὶ διότι δὲν ὑπῆρξαν εἰς τὰς ὑπευθύνους θέσεις (μετὰ τὸ 1955) τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατόν νὰ τὸ συλλάβουν. Λέγων δὲ τοῦτο, δὲν ἀρνοῦμαι, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐκτιμῶ τὰς προσπάθειάς συναδέλφων, καὶ τὰς βελτιώσεις αἱ ὁποῖαι ἐπῆλθον διὰ τῶν Ἀνωτέρων Φροντιστηρίων· τὰς ἐκτιμῶ, δὲν ἔχω κανένα λόγον νὰ μὴ εἶμαι δίκαιος.

Θὰ ἀναφερθῶ εἰς τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ὡς πρὸς ἓν σημεῖον. Ὅταν ἰδρῦθη ἡ Γενικὴ Διεύθυνσις Ὁρησκευμάτων, τὸ ἐρώτημα τὸ ὁποῖον ἐτέθη τότε

ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἤτο: ποῖον θέλει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος; Δὲν ἤμποροῦσεν ἐπομένως νὰ ὑπάρξῃ λύσις, διότι δὲν ἐτέθη τὸ ἐρώτημα, ποῖος εἶναι ἀρμόδιος καὶ ἀκατάλληλος.

Εἰς τὸ Ἀρχεῖον μου ἔχω ὅλα τὰ σχετικά: ὑπάρχουν καὶ θὰ δημοσιευθοῦν κάποτε (πρβλ. νῦν Ι. Χανιώτου, Φῶς εἰς τὰ Παρασκήνια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς κρίσεως, 1966).

Ὅταν τίθεται ἀπὸ τὴν Πολιτείαν τοιοῦτον ἐρώτημα, οἷον τὸ τεθὲν, σημαίνει ὅτι αὕτη δὲν ἔχει καμμίαν πολιτικὴν. Λέγω, καμμίαν πολιτικὴν. Ἀλλὰ θὰ εἰπῆτε, δὲν φέρει εὐθύνην ἡ Ἐκκλησία; Φέρει. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέθανον δύο ὑπεύθυνα πρόσωπα, τὸ λέγω τώρα. Τὴν εὐθύνην ἔφερον ὁ Σπυρίδων καὶ ὁ Δωρόθεος· καὶ οἱ δύο διὰ τὰ ἔτη 1955-1957. Οὔτε ὁ εἷς οὔτε ὁ ἄλλος ἤθελον νὰ ὑπάρχῃ ὠλοκληρωμένη ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ. Καὶ δὲν τὸ λέγω μόνον τώρα: τὸ εἶχον εἶπει κατὰ πρόσωπον πρὸς τὸν πρῶτον. Καὶ ὑπάρχει ἐμπιστευτικὴ ἐπιστολὴ συστημένη, ἡ ὁποία παρεδόθη εἰς τὸν Σπυρίδωνα καὶ τῆς ὁποίας ἀντίγραφον ὑπάρχει εἰς τὸ ἀρχεῖον μου. Δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀπαντήσῃ οὔτε γραπτῶς οὔτε προφορικῶς, εἰς ὅσα τοῦ ἔγραψα.

Ἰδοὺ διατί δὲν ἐλύθη τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἐθνικὸν καὶ τὸ μέγα κοινωνικόν. Ἐπῆλθεν ἴσως βελτίωσις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς ἐνορίας, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ἔνεκα εὐκόλως νοητῶν πολιτικῶν λόγων, ἀφῆρέθη τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τῶν ἐπιτρόπων ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ περιῆλθεν εἰς τὸν Μητροπολίτην καὶ περιεπλάκη μετὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν. Βεβαίως σήμερον εἶναι πρόβλημα πρὸς μελέτην, ἀλλὰ δὲν λύεται τόσο εὐκόλως, ὅσον γράφουν αἱ ἐφημερίδες. Πρέπει νὰ γνωρίζῃ κανεὶς πολλὰ πράγματα καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ἀντίληψιν τῆς ἀνάγκης, ὅτι τὸ μέλλον τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐνορίας, διότι αὕτη εἶναι τὸ κύτταρον τῆς Ἐκκλησίας, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὸ μέγεθος τοῦ προβλήματος.

Ἐὰν ἡ ἐνορία ἀποκτήσῃ μορφωμένον κλῆρον, τότε θὰ ἐκλείψουν καὶ οἱ ἱεροκλήρυκες. Εἶναι μία προσωρινὴ λύσις, διότι δὲν ἔχει καμμίαν θέσιν αὐτὸς ὁ θεσμός. Εἶναι προσωρινὴ ἡ κατάστασις, διότι ἔχομεν ἀνάγκην καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἱεροκλήρυκες, μέχρις ὅτου λυθῇ τὸ μέγα πρόβλημα.

Ἀλλ' ὅταν λήξῃ τὸ θέμα τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου, δὲν θὰ ἡμπορῇ νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸν ἱερέα τῆς ἐνορίας (καὶ ἐννοῶ τὸν ἑγγαμὸν κλῆρον· οἱ ἄγαμοι δὲν ἔχουν καμμίαν θέσιν εἰς τὰς ἐνορίας, ἐκεῖ εἶναι προσωρινοί) τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν, τὸ ὁποῖον τυγχάνει ἅμα καὶ καθῆκον τῶν πρεσβυτέρων ἀρχαιότατον.

Τότε, λοιπόν, θὰ πρέπη νὰ ἐκλείψῃ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπάρξεως τῶν ἱεροκλήρυκων· τότε ἡ ἐνορία θὰ ἀποβῇ ἡ κυψέλη εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἀναπτύσσεται ὁ χριστιανικὸς βίος· ὅχι μετὰ ὑπερβολάς· ὁ σύγχρονος βίος μετὰ τὴν φωτισμένην ὁρθοσκευτικότητα καὶ μετὰ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῶν Χριστιανῶν, καὶ τὸ κύτ-

ταρόν τῆς εἶναι ἡ ἐνορία. Δι' αὐτὸ εἶναι μέγα τὸ πρόβλημα τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου.

Ὅταν δὲ λέγω μὀρφωσιν, πρέπει νὰ προσθέσω ὅτι τὴν ἐννοῶ μὲ τὴν ψυχικὴν καλλιέργειαν, ὑψηλὴν ψυχικὴν καλλιέργειαν, ὅχι γράμματα μόνον. Πρέπει νὰ διακρίνῃ τοὺς κληρικούς μας, ὅχι μόνον μὀρφωσις καὶ εὐσέβεια, ἀλλὰ καὶ καλωσύνη καὶ ὅλαι ἐκεῖναι αἱ εὐαγγελικαὶ ἀρεταί, τὰς ὁποίας τόσον θαυμάσια περιέγραψεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ οἱ Μεγάλοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

*
* *

Ἄλλα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀντεμετωπίσθησαν εἰς τὴν 100ετίαν αὐτὴν (καὶ λυποῦμαι διότι δὲν δύναμαι νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὸ ἔργον τῆς Νομοπαρασκευαστικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ 1914, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει μίαν σειρὰν νομοσχεδίων, τὰ ὁποῖα ἔνεκα τοῦ διχασμοῦ δὲν ἐψηφίσθησαν, καίτοι πολλὰ διατάξεις περιελήφθησαν εἰς τὰ ἐπόμενα νομοσχέδια, καὶ πολλὰ θὰ ἀποτελέσουν βάσιν μελλόντων νομοσχεδίων), εἶναι τὸ τοῦ Καταστατατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἄλλα, ἐν οἷς καὶ τὸ τῶν Ἐνοριῶν.

Σήμερον, ὅπως γνωρίζετε, ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τελεῖ ὑπὸ ἐξεργασίαν. Ἐτελείωσε βεβαίως ἡ κυρίως ἐργασία, διότι καὶ ὁ νόμος ὁ ὁποῖος ἐξεδόθη τὸ 1962 (ὁ 4243)* — ἐγένετο προτάσει ἡμετέρᾳ καὶ τοῦ καθηγητοῦ Ἀλιβιζάτου — ἐπέβαλε τὴν συγκρότησιν Ἐπιτροπῆς, ἡ ὁποία ἐπεράτωσε τὸ ἔργον τῆς.

Ὁ καταρτισθεὶς νέος Καταστατικὸς Χάρτης περιέχει βελτιώσεις ἀναμφισβητήτους, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουν μὲ ἐκείνας τοῦ 1914 καὶ καταλήγουν εἰς συγχρόνους, ἐπιβαλλομένας ἐκ τῶν πραγμάτων σήμερον.

Ἀναφέρομαι εἰς ὠρισμένας βελτιώσεις:

Πρῶτῃ σημαντικὴ εἶναι ἡ τοῦ Βασιλικοῦ ἐπιτρόπου. Ἡ νομοθεσία τοῦ 1923 μετέβαλε τοῦτον εἰς σκιάν, ἀλλὰ πρέπει νὰ καταργηθῇ· δὲν ἔχει καμμίαν θέσιν πλέον ὁ θεσμὸς αὐτὸς καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ προέτεινε τὴν κατάργησιν. Δεύτερον θέμα εἶναι τὸ τῆς ἐκλογῆς τῶν Ἐπισκόπων. Τὸ 1923 παρεδόθη ἡ ἐκλογὴ τῶν ἐπισκόπων εἰς τὴν ἱεραρχίαν. Ὁρθῶς παρεδόθη. Διὰ τὴν παρεδόθη εἰς τὴν ἱεραρχίαν καὶ διὰ τὴν ὀρθῶς παρεδόθη; Ὁ λόγος εἶναι ἀπλοῦς: τοῦτο εἶναι κανονικὸν καὶ συνταγματικόν. Εἶναι δὲ κανονικὸν καὶ συνταγματικόν διότι τὸ ζήτημα τῆς συμμετοχῆς τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐπισκόπων εἶναι κεκλεισμένον ἀπὸ ἀπόψεως συνταγματικῆς καὶ κανονικῆς, διότι ὁ

* Προητοιμάσθη τὸ ἔργον τῆς συντάξεως τοῦ νόμου ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἀειμνήστου Β. Ἰωαννίδου, ὁ ὁποῖος, χωρὶς λόγον ἐγκαταλείψας τὸ κύριον ἔργον του ὡς καθηγητοῦ τῆς Κ. Διαθήκης, ἀνέλαβε, καίτοι μὴ εἰδικός, τὴν Γενικὴν Διεύθυνσιν Ὁρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου (1957-1962 Ἰαν.).

3ος Κανών τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐπαναφέρει τὸν κανόνα τῆς Α' Οἰκουμενικῆς καὶ ἀναθέτει τὴν ἐκλογὴν τῶν Ἐπισκόπων μόνον εἰς τοὺς Ἐπισκόπους τῆς ἐπαρχίας.

Εἶναι Κανὼν Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἄρα ἡϋξημένης ἰσχύος, δυνάμει δὲ τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Συντάγματος εἶναι ὑποχρεωτικὸς διὰ τὴν Πολιτείαν. Δὲν χωρεῖ καμμία συζήτησις ἐπὶ τοῦ θέματος. Ὅποιος ἰσχυρίζεται τὸ ἀντίθετον, δὲν γνωρίζει οὔτε Κανονικὸν Δίκαιον, οὔτε Συνταγματικόν, καὶ δὲν ἡμπορῶ νὰ τὸν βοηθῶσω.

Βεβαίως ὑπάρχει πρόβλημα ἐπιστημονικόν, τί εἶναι κανονικὸν καὶ τί δὲν εἶναι, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει καὶ κωδικοποίησις τῶν Κανόνων, ἀλλὰ τοῦναντίον ὑπάρχει συνολικὴ κύρωσις τῶν Κανόνων τῶν Τοπικῶν Συνόδων διὰ τοῦ 2ου Κανόνος τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἐντεῦθεν γεννᾶται θέμα ἐρμηνείας.

Ἄλλ' ἡ πρᾶξις τῆς Ἐκκλησίας μαρτυρεῖ ὅτι οἱ Κανόνες περὶ ἀμεταθέτου ἰσχυον, αἱ δὲ παραβάσεις δὲν ἀνέτρεψαν τούτους οὐδὲ ὑπάρχει θέμα ἐθίμου. Ἐν Ἑλλάδι, καίτοι ἴσχυε θεωρητικῶς τὸ μεταθετόν, ὅμως πρακτικῶς ἐφηρμόσθη ἀπὸ τοῦ 1932. Ἐγένετο δὲ κατάχρησις καὶ ἡ δημοσία γνώμη ἐξηγέρθη διὰ τοῦτο. Ἀποτελεσμα ἦτο, ὅτι τὸ 1963 κατηργήθη (πρβλ. Ἐ. Θεοδοροπούλου: Τὸ μεταθετόν τῶν Ἐπισκόπων, 1964. Γ. Κονιδάρη: Περί τὸν τίτλον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Ἀθῆναι 1963/4).

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχει τὸ πρόβλημα τοῦ μεταθετοῦ καὶ ὡς θέμα τοῦ παρόντος.

Διατὶ εἰσῆλθῃ τὸ μεταθετόν θεωρητικῶς εἰς τὴν Νομοθεσίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔπειτα ἔγινε πρᾶξις τῶν τελευταίων 40 ἐτῶν, αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον ἐρώτημα εἰς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀπαντήσῃ ὁ ἱστορικός.

Δὲν θὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐπὶ τουρκοκρατίας καθόλου, διότι τότε τὰ πράγματα, αἱ ἀνάγκαι τῆς Ἐκκλησίας ἐπέβαλον τὴν μετάθεσιν ὅταν ὁ πολιτικὸς διοικητὴς ἤρχετο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον, ἔπρεπε νὰ φύγῃ ὁ Σεβασμιώτατος, ἐφ' ὅσον ἤθελε νὰ ἔχῃ κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον «τὸ κεφάλι τοῦ στὸν ὄμο του».

Οἱ Κανόνες ὅμως τῆς Ἐκκλησίας ἀπηγόρευον τὸ μεταθετόν. Ἀπόδειξιν δὲ συντριπτικὴν ἀποτελεῖ ὁ κατάλογος τῶν Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως. Ἰδοὺ τί λέγει ὁ κατάλογος οὗτος: ἐπὶ 132 Πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ τοῦ Μητροφάνους Α' μέχρι τοῦ Σχολαρίου Γ', 102 ἐγένοντο ἀπὸ πρεσβυτέρων ἢ διακόνων, 21 ἐκ μεταθέσεως (5 κατ' οὐσίαν ἦσαν κανονικαί, αἱ δὲ λοιπαὶ ἦσαν αἵρετικῶν Ἀρειανῶν κλπ.), καίτοι ἀπὸ τοῦ 380 ἐπρόκειτο κατ' οὐσίαν περὶ προαγωγῆς (διοικητικῆς), καὶ 7 κατ' ἀθρόον, τοῦτέστιν ἀπὸ λαϊκῶν (πρβλ. τὸν κατάλογον παρὰ Γ. Κονιδάρη, ἐνθ' ἀνωτ.).

Διατί ἔγινε τοῦτο; Διότι ἡ Ἐκκλησία ἦτο ἐναντίον τοῦ μεταθετοῦ. Θὰ λάβωμεν δύο σπουδαῖα ἱστορικὰ γεγονότα, διὰ νὰ ἴδῃτε τὸ πρᾶγμα ἀνάγλυφον. Πρῶτον γεγονός: Ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς ἐγένετο Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ Ἐπίσκοπος Σασίμων (Καππαδοκίας), καὶ εἰς τὴν μίαν συνεδρίαν τὸν ἐδέχθησαν οἱ Πατέρες τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῷ 381, εἰς τὴν ἐπομένην ὅμως τὸν ἀπεδοκίμασαν. Τότε ἠναγκάσθη αὐτὸς ὁ μέγας θεολόγος, ὁ ὁποῖος προσέφερε κολοσσιαίαν ὑπηρεσίαν, καθ' ἣν ὦραν ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἀρειανούς, νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν περιώνυμον συντακτῆριον λόγον του!

Ἄλλ' ἐρωτᾶται, τί ἔγινεν εὐθὺς ἀμέσως; Ἐδῶ εἶναι τὸ περίεργον, ὅτι ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐξόχους ἱεράρχας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, μία τῶν μεγαλυτέρων μορφῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐξέλεξε τὸν λαϊκὸν Νεκτάριον καὶ τὸν ἔκαμεν Ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως καὶ Πρόεδρον αὐτῆς, τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Δὲν προσεβλήθη οὐδεὶς ἀπὸ τοὺς σεβασμιωτάτους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, νὰ κάμῃ αὐτὴν τὴν πρᾶξιν τῆς κατ' ἀθρόον» χειροτονίας.

Τοῦ Φωτίου ἡ περίπτωσις εἶναι ὁμοία καὶ εἶναι πάρα πολὺ γνωστὴ, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη, τοῦ Ἀνθίμου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὁ ὁποῖος κατηγορήθη, διότι ἔγινε μετάθεσις τοῦ ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα. Δὲν εἶχεν ἀκόμα εἰσαχθῇ ἡ ἔννοια τῆς σπανίας προαγωγῆς τῆς διοικητικῆς διακρίσεως τῶν Ἐπισκοπῶν εἰς Μητροπόλεις, Ἀρχιεπισκοπὰς καὶ Ἐπισκοπὰς. Εἶχεν εἰσαχθῇ ὁ θεσμὸς τῶν αὐτοκεφάλων Ἀρχιεπισκόπων (;) ἴσως ἐξ Ἀνατολῆς. Ἐχω ἐρμηνεύσει αὐτὸ τὸ σημεῖον τῆς παρεμβολῆς μεταξὺ Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων τῶν λεγομένων αὐτοκεφάλων Ἀρχιεπισκόπων καὶ παρετήρησα ὅτι ὁ στατικὸς ὀργανισμὸς τῆς Ἐκκλησίας ἐδημιούργησεν αὐτὴν τὴν διέξοδον τῶν αὐτοκεφάλων Ἀρχιεπισκόπων. Ἡ Ἐκκλησία, ἔχουσα πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐκλογῆς κληρικῶν ἀπ' εὐθείας εἰς Ἐπισκόπους καὶ Ἀρχιεπισκόπους κλπ., εἰσῆγαγε βαθμιαίως τὴν συνήθειαν καὶ δυνατότητα προαγωγῆς, σπανίας, τοῦ πρεσβυτέρου εἰς Ἐπίσκοπον ἢ τούτου εἰς Ἀρχιεπίσκοπον ἢ Μητροπολίτην ἢ, τέλος, τὴν προαγωγὴν εἰς Ἀρχιεπίσκοπον ἀρχηγὸν Ἐκκλησίας (ἢ Πατριάρχην).

Διατί, τώρα, εἰσῆχθη εἰς ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν νομοθεσίαν τὸ μεταθετόν; Διότι δὲν εἶναι νέα ἡ διάταξις· εἶναι παλαιὰ εἰς τὴν νομοθεσίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ χρῆσις καὶ κατάχρησις ἐδημιουργήθη μετὰ τὸ 1932. Διότι ὁ ὀργανισμὸς ἦτο στατικὸς, καὶ ἐφ' ὅσον ἦτο στατικὸς ὁ ὀργανισμὸς, μὲ Ἐπισκοπὰς δῆλον ὅτι καὶ μὲ μίαν Μητροπόλιν —* διότι ὅλα τὰ ἄλλα, Ἀρχιεπισκοπαὶ

* Ἡ δημιουργία μιᾶς Μητροπόλεως μὲ ἐπισκοπὰς μέχρι τοῦ 1864 ἦτο ἐπιτρεπτὴ, διότι καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν ὑπῆρχε μία Μητρόπολις εἰς τὴν αὐτὴν περίπου περιοχὴν τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος.

καὶ Μητροπόλεις θὰ ἦσαν προσωριναί —, ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ κάποια διέξοδος. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ νομοθέται ἔδωκαν τὸ ἀντικανονικὸν μεταθετόν, οἱ ἱεράρχαι δὲν ἐτόλμων νὰ τὸ ἐφαρμόσουν μέχρι τοῦ 1932, ὅτε ἤρχισεν ἡ ἱστορία τῶν μεταθέσεων. Εἶναι ἀντικανονικὸν τὸ μεταθετόν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, καὶ ἡ ἱστορία τὸ ἐπικυρώνει. Δὲν θίγω τὴν θεολογικὴν ἀποφιν, ἡ ὁποία συνηγορεῖ ὑπὲρ τοῦ ἀμεταθέτου.

Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἄλλος λόγος, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ μνημονεύσω: ὁ τῆς διοικητικῆς προαγωγῆς, ἕνεκα τῆς διακρίσεως τῶν Ἐπισκόπων εἰς Ἀρχιεπισκόπους καὶ Μητροπολίτας· ἀλλὰ γίνεται σπανία χρῆσις.

Ὅτι τὸ κλειδί τῆς διοικητικῆς ζωῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὁ Ἐπίσκοπος καὶ ἡ Σύνοδος, εἶναι γνωστόν. Αὐτὴ ἡ Σύνοδος εἶναι τὸ κέντρον τῆς συνεργασίας τῶν Ἐπισκόπων, εἶναι ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων· καὶ εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῶν Συνόδων, τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὡς καὶ κατὰ περιφερείας. Εἶναι ὄργανον ἀποφασιστικόν, ὅχι συμβουλευτικόν, ὡς ἐν τῇ Δύσει. Τί πρέπει, λοιπόν, νὰ γίνη;

Ὅταν ἔχωμεν τὸ μεταθετόν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα καὶ εὐκόλον, παραλύει ἡ Σύνοδος, διότι ὁ ἱεράρχης ποὺ θέλει νὰ μετατεθῇ, καταπίνει, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, τὴν γλῶσσάν του εἰς ὠρισμένα θέματα, δὲν λέγει τὴν ἀλήθειαν ἢ, ἂν θέλῃ νὰ κολακεύσῃ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μετάθεσιν, λέγει ἴσως τὰ ἀντίθετα τοῦ ἀληθοῦς καὶ πρέποντος, διὰ νὰ ἔχῃ εὐμένειαν καὶ οὐχὶ ἀντίδρασιν. Δι' αὐτὸ καὶ ἡ προαγωγή πρέπει νὰ εἶναι σπανιωτάτη, ὥστε οἱ Ἐπίσκοποι νὰ βουλεύωνται ἐλευθέρως.

Τοῦτο, ἀνεξαρτήτως τῆς ιδέας, ἡ ὁποία ὑπάρχει ἤδη εἰς τοὺς Πατέρας καὶ τὴν ἀναφέρει ἤδη πολὺ ὀρθῶς καὶ ὁ συνάδελφος Καθηγητὴς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου: ὅτι ὁ ἱεράρχης συνάπτει οἶονει πνευματικὸν γάμον μετὰ τῆς ἐπαρχίας, τῆς ἐπισκοπῆς του.

Βέβαια, μερικοὶ ἐπικαλοῦνται τὸν 14ον Κανόνα τῶν Ἀποστόλων, ἐπεὶ δὴ λέγει, ὅτι, ἂν παραστῇ ἀνάγκη νὰ μεταβῇ ἐπίσκοπος εἰς ἄλλην περιοχὴν καὶ τὸ ζητήσῃ ὅλη ἡ Ἐκκλησία, ἐὰν δηλ. τὸ ἀπαιτήσῃ ἡ μερίστη πλειοψηφία τῶν Ἐπισκόπων, χάριν τῶν ἀναγκῶν τῆς Ἐκκλησίας, τότε πρέπει νὰ γίνη οὐχὶ ἡ μετάθεσις, ἀλλ' ἡ μετάβασις. Αὐτὴ εἶναι, φαίνεται, ἡ ὀρθὴ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου, ἀναφερομένου εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἱερατικῆς ἀποστολῆς.

Ἡ Ἐκκλησία ἐπέτρεπε τὴν σπανιωτάτην προαγωγὴν, διότι οὐχὶ πᾶσαι αἱ Μητροπόλεις ἦσαν μεγάλαι, ἦσαν μικραὶ καὶ μεγάλαι. Βασικὸν ἦτο διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἡ ἀνάδειξις εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν εἰς Μητρόπολιν τῆς σπουδαιότερας τῶν πόλεων, ἡ ὁποία ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι καὶ μικρά, ἀλλ' ἦτο πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας.

Δύναται, λοιπόν, ἡ Ἑλλάς νὰ ἔχῃ σήμερον 9 Μητροπόλεις καὶ τινὰς

Ἀρχιεπισκοπὰς καὶ τότε νὰ ἐπιτραπῇ ἡ διοικητικὴ προαγωγή, ἡ σπανιωτάτη, καὶ ὑπὸ τῶν 2/3 τῆς Ἱεραρχίας ζητουμένη.

Ναί, αὕτῃ εἶναι ἡ λύσις, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅμως, ὅτι αἱ Μητροπόλεις ἢ αἱ Ἀρχιεπισκοπαὶ δὲν θὰ εἶναι μόνον αἱ μεγάλαι. Ἡ Ἐκκλησία ἀπέκρουσε πάντοτε τὴν ιδέαν, ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἔχῃ καμμίαν θέσιν ὁ ὅρος Μητροπολίτης μόνον εἰς τὰς Ἐπισκοπὰς καὶ ὁ ὅρος Ἀρχιεπίσκοπος εἰς ἐπαρχίας μεγάλας.

Αἱ Μητροπόλεις καὶ αἱ Ἀρχιεπισκοπαὶ ἦσαν μικραὶ καὶ μεγάλαι. Διὰ τὴν Διότι ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ βίου τῆς ἡ ἀρχή, ὅτι ἐκεῖ γίνεται Μητρόπολις ἢ Ἀρχιεπισκοπή, ὅπου ὑπάρχει πρωτεύουσα ἢ πόλις ἀξία λόγου, μὲ πολιτικὴν σημασίαν, πραγματικὴν ἢ ἱστορικὴν. Ἐνίοτε ἡ Ἐκκλησία προῆγεν ἀπὸ συμφώνου μετὰ τῆς Πολιτείας πόλιν τινα ἕνεκα τῆς προσωπικότητος τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ τιμηθῇ. Ἡ σημασία τῆς πόλεως καὶ οὐχὶ ἡ ἀποστολικότης ἀποτελεῖ τὸν παράγοντα προαγωγῆς, οὐχὶ ἡ μεγάλη ἢ μικρὰ περιοχὴ. Ὁ Πρωτόθρονος τῆς περιοχῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου Καισαρείας εἶχεν 6 Ἐπισκοπὰς, ὁ δὲ δευτερόθρονος, ὁ Ἐφέσου 37. Ἀμα γίνουν Μητροπόλεις μόνον μεγάλαι, τότε ἀμέσως εἰσάγεται ὁ οἰκονομικὸς παράγων, ὁ ὁποῖος διαφθείρει ἐνίοτε τοὺς ἄρχοντας εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Συμπέρασμα· ἡ σπανιωτάτη προαγωγή πρέπει νὰ εἰσαχθῇ, ἀφοῦ ὑπάρχουν πραγματικαὶ Μητροπόλεις, ἔχουσαι Ἐπισκόπους.

Τὸ τελευταῖον σημεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ πραγματευθῶ, ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων, τῶν ὁποίων ὁ θεσμὸς εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Πρέπει νὰ κάμω συμπύκνωσιν, οὐχὶ ἱστορικὴν ἀνάλυσιν τοῦ θέματος.

Εἶναι θεσμός, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ καταργηθῇ. Διὰ τὴν Ὑπῆρξαν κάποτε οἱ Χωρεπίσκοποι, ἀλλ' οὗτοι εἶχον βεβαίως κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν δικαιοδοσίαν, ἐνῷ οἱ Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι εἶναι μόνον διὰ νὰ ἀποστέλλωνται εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ εἰς ἄλλας ἐπουσιώδεις ἐκδηλώσεις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου.

Ἐὰν ὁ βαθμὸς τοῦ Ἐπισκόπου εἶναι καίριος διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐφ' ὅσον ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι ὁ διάδοχος «τῶν Ἀποστόλων», πρέπει νὰ ἔχῃ δικαιοδοσίαν.

Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν δὲν ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ ἀρνηθῇ καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀρνηθῇ. Ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι ὁ βαθμὸς ἐκεῖνος, ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὁποίου, συνεπείᾳ τῆς ἀναγνώρισεως τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης καὶ τῆς διαδοχῆς τῶν Ἀποστόλων — τοῦτο εἶναι καίριον σημεῖον —, ἐξαρτᾶται ἡ ὑπαρξὶς τῆς Ἐκκλησίας. Χωρὶς τοῦτον δὲν ὑπάρχει Ἐκκλησία, διότι δὲν ὑπάρχει ἐγκυρότης μυστηρίων.

Πῶς εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ ἴσταται ἐνώπιον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου μὲ

φόβον καὶ οἶνει ὡς κατώτερος ὁ Βοηθὸς Ἐπίσκοπος, ἐπειδὴ δὲν ἔχει δικαιοδοσίαν; Ὁ Βοηθὸς Ἐπίσκοπος δὲν εἶναι σχεδὸν τίποτε σήμερον ἐνώπιον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Τίποτε, τίποτε καὶ διὰ τοῦτο δὲν δέχομαι αὐτὴν τὴν πτώσιν τοῦ βαθμοῦ τοῦ Ἐπισκόπου. Δι' αὐτὸ πρέπει νὰ καταργηθῇ. Ἀρκοῦν οἱ Ἀρχιμανδρίται, ὡς βοηθοὶ τῶν Ἀρχιεπισκόπων. Κακῶς, λοιπόν, εἰσέχθη ὁ θεσμὸς καὶ κακῶς ὑπάρχει.

*
* *

Αἱ μεγάλαι ἐν Εὐρώπῃ οἰκονομικαὶ ἐνότητες θὰ ἀποβῶσι καὶ πολιτικά. Μέσα εἰς αὐτὸ τὸ πλαίσιον ὀφείλομεν νὰ σκεπτώμεθα καὶ τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ τελευταῖον ἀφορᾷ καὶ εἰς τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας. Τί ἔγινε μέχρι τοῦδε; Προσπαθῶ, μελετῶν τὰ 140 χρόνια ποῦ ἐπέρασαν, νὰ τὰ συγκεντρώσω εἰς ὀρισμένα θέματα. Τί ἔκαμεν ἡ Πολιτεία διὰ τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τί ἔπραξεν αὐτὴ ἡ ἰδία;

Πρῶτον, ἀνέφερα ἤδη τὴν διάλυσιν τῶν μοναστηρίων. Παρὰ τὴν διάλυσιν καὶ ἐκποίησιν τῶν κτημάτων τῶν μοναστηρίων, ἔμεινε τεραστία ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, ἡ ὁποία δὲν ἠξιοποιήθη. Τὴν εὐθύνην φέρει κατὰ πρῶτον λόγον ἡ Ἐκκλησία καὶ κατὰ δεῦτερον ἡ Πολιτεία.

Δεύτερον, ἀπὸ τοῦ 1924 κυρίως ἤρχισαν αἱ ἀπαλλοτριώσεις διὰ τοὺς ἀκτήμονας καλλιεργητάς. Μακάρι νὰ ἦσαν ἀκτήμονες καλλιεργηταὶ ὅλοι ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι ἔλαβον τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα.

Τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ; Ἐπρεπε νὰ ἀξιοποιηθῇ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦλάχιστον ἡμερῶν τῶν ἀπαλλοτριώσεων, χάριν ἐκκλησιαστικῶν σκοπῶν, καὶ δὴ πρὸς λύσιν τοῦ μεγάλου διδύμου προβλήματος τῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου. Κρῖμα ὅτι ἔφυγε τόσον γρήγορα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος ὁ Μελέτιος (1918 - 1920), διότι ἐκεῖνος εἶχεν εὐρεῖαν καὶ πρακτικὴν σκέψιν καὶ θέλησιν διὰ πραγματοποιήσεις.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ἦτο τότε μεγάλη, ἀληθῶς τεραστία.

Ὁ ἀείμνηστος Λαρίσης Δωρόθεος καὶ μετὰ ταῦτα Ἀρχιεπίσκοπος ἔχει ἐκδώσει ἐν βιβλίῳ: «Τὸ ἀναπαλλοτριώτον τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας». Τὸ γνωρίζουν ἄραγε οἱ θεολόγοι καὶ ὅσοι κάνουν ἐκκλησιαστικὴν πολιτικὴν; Ἀμφιβάλλω.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου του ἔχει δύο καταλόγους, εἰς τοὺς ὁποίους γράφει ποῖα κτήματα ἀπηλλοτριώθησαν.

Πρῶτος εἶναι ὁ κατάλογος τῶν ὀλίγων ἀπαλλοτριωθέντων κτημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπληρώθησαν, καὶ δεύτερος, ὁ μέγας κατάλογος ἐκείνων, ποῦ ἀπηλλοτριώθησαν καὶ δὲν ἐπληρώθησάν ποτε.

Οὐδεὶς ποτε μέχρι σήμερον ἔκαμε λογαριασμόν, τί ἀξίαν εἶχον αὐτά, καὶ τί ἀξίαν θὰ εἶχον σήμερον, ὡς ἀποζημιώσεις διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὅσα, λοιπόν, καὶ νὰ δίδῃ μέχρι σήμερον τὸ Κράτος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀσφαλῶς εἶναι ὀλίγα. Διότι ἔχομεν διάλυσιν τῶν μοναστηρίων, ἔχομεν φόρους καταβληθέντας ἐκ μοναστηρίων τόσα χρόνια ἀπὸ τὸ 1834, καὶ ἔχομεν καὶ τὰς ἀπαλλοτριώσεις. Εἰς τὸ τέλος τῶν ἀπαλλοτριώσεων ἔκαμε μίαν συμφωνίαν, σχετικῶς καλὴν, ὁ ἀείμνηστος Σπυρίδων. Πρέπει νὰ σημειώσωμεν καὶ τὸ καλὸν αὐτὸ ποῦ ἔκαμεν. Ἐκαμε σχετικῶς καλὴν συμφωνίαν, διότι ἐπῆρε μερικὰ ἀκίνητα, τὰ ὁποῖα εἶναι προσοδοφόρα ἐν Ἀθήναις, καὶ θὰ εἶναι καὶ εἰς τὸ μέλλον. Τώρα εἶναι π. χ. κτήματα προσοδοφόρα διὰ τὸν Ο. Δ. Ε. Π., τὸ Ὑπουργεῖον Ἑσωτερικῶν, τὸ νέον Ὑπουργεῖον Παιδείας, τὸ ἄλλοτε Ὑπουργεῖον τῆς Δικαιοσύνης (ἐναντι τοῦ καταστήματος Πάλλη καὶ Κοτζιᾶ) καὶ μερικὰ ἄλλα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἦτο σχετικῶς καλὴ ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ὑπολειμμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας μὲ τὰ ἀστικὰ κτήματα.

Ἄλλ' εἶναι πλάνη νὰ νομίζεται ὅτι ὑπάρχει μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ περιουσία καὶ ὅτι, ἀξιοποιουμένη, ἡμπορεῖ νὰ δώσῃ τὸ ποσὸν ποῦ χρειάζεται διὰ νὰ λύσῃ τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημά της ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Βεβαίως δύναται ἡ Ἐκκλησία νὰ αὐξήσῃ τὴν περιουσίαν της, ὅταν ὑπάρξῃ πρόγραμμα μὲ φαντασίαν καὶ θέλησιν πρὸς τοῦτο.

Ἐρχομαι τώρα εἰς τὸ ὅλον βαρυσήμαντον οἰκονομικὸν πρόβλημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς Πολιτείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τοῦ Κλήρου.

Πιστεύεται παρὰ τινων ὅτι διὰ τῆς ἐνοποιήσεως τῶν ὀργανισμῶν Ο.Δ.Ε.Π. καὶ Τ.Α.Κ.Ε. δύναται νὰ λυθῇ. Αὐτὸ εἶναι πλάνη.

Διατί εἶναι πλάνη; Διότι ἡ ἀπομείνασα ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, ἔστω καὶ ἂν ἔχῃ μερικοὺς ἐλαιῶνας, λιβάδια κλπ., δὲν εἶναι μεγάλη. Δὲν εἶναι δυνατόν ποτε ἡ ὑπάρχουσα περιουσία νὰ δώσῃ τὸ ποσόν, ποῦ χρειάζεται διὰ μίαν πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ 400 ἑκατομμύρια τὸν χρόνον, τὰ ὁποῖα ὅμως δὲν χρειάζονται βεβαίως ἀμέσως.

Ἀλλὰ τί εἶναι 400 ἑκατομμύρια τὸν χρόνον εἰς ἓνα προϋπολογισμόν 32 δισεκατομμυρίων καὶ εἰς τὸν ὁποῖον θὰ ἐφθανον τὰ 15% (τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ) αἱ πιστώσεις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας; Τὸ 15% π. χ. ἐνὸς τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, ἀνερχομένου εἰς τὸ ποσὸν 27 δισεκατομμυρίων δραχμῶν, εἶναι περίπου 4 δισεκατομμύρια διὰ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, τὸ δὲ 10% τοῦ προϋπολογισμοῦ τούτου εἶναι τὰ 400 ἑκατομμύρια.

Καὶ ἐρωτῶ, διατί δὲν ἀξίζει ὁλόκληρος ἡ Ἐκκλησία αὐτὸ τὸ ποσόν, διὰ τὴν προσφορὰν ποῦ ἔκαμεν εἰς τὸ Ἔθνος; Ἡ ἐνότης τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους ὀφείλεται εἰς τὴν Ἐκκλησίαν μέχρι σήμερον. Διατί δὲν ἀξίζει τὸ 10% τοῦ 15% τῶν κρατικῶν ἐξόδων τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, μὲ

τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν παίρνει ὀρθῶς εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἑθνους τὸ Ὑπουργεῖον σήμερα, ὡς οἰκονομικὸς παράγων καὶ ὡς ἐπένδυσις ἀπαραίτητος διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑθνους;

Ὅποιος γνωρίζει ποία εἶναι ἐκκλησιαστικὴ περιουσία (ποὺ θὰ καταγραφῇ ἀκριβῶς), γνωρίζει ὅτι δὲν ἡμπορεῖ νὰ εἰσφέρει ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, κατ' ἀνώτατον ὅριον, πλεόν τοῦ 1/4 τοῦ ἀνωτέρου ποσοῦ.

Φέρουν βεβαίως εὐθύνην καὶ ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία διὰ τὴν κακὴν διαχείρισιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας ἀπὸ τοῦ 1833-1923, ἀλλὰ τὸ ποσὸν ποὺ ἀπαιτεῖται διὰ τὴν μόρφωσιν καὶ συντήρησιν τοῦ Κλήρου καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν πασῶν τῶν ἀποστολῶν τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ποσόν, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει πλεόν τὰς οἰκονομικὰς τῆς Ἐκκλησίας δυνάμεις, ἐφ' ὅσον ἐστερήθη ἀπὸ τοῦ 1834 καὶ τοῦ 1924 τῆς περιουσίας της. Ἀποτελεῖ δὲ ὑποχρέωσιν τοῦ Κράτους νὰ βοηθῇ, ὅχι μόνον ἕνεκα τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρόντος, διότι δύναται ὁ μορφωμένος κλήρος, τὸ κύτταρον αὐτὸ τῆς ἐπαρχίας, ἔχων, βεβαίως, καὶ τὴν συμπαραστάσιν μορφωμένων καὶ φωτισμένων διδασκάλων, νὰ κρατῇ τὴν μνήμην τοῦ Ἑθνους, μάλιστα τώρα, ὅταν εἰσερχώμεθα εἰς τὴν «Κοινὴν Ἀγοράν».

Ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ καλῶς γενικὴν ἱστορίαν καὶ ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἱστορίας νὰ ἀντλή διδάγματα διὰ τὸ μέλλον. Ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας, κατὰ τὰς ὁποίας τὰ μικρὰ ἔθνη δὲν δύνανται πλεόν νὰ ζοῦν κεχωρισμένως, τὸ δὲ ἡμέτερον Ἑθνος εἰσῆλθεν εἰς μίαν μεγάλην οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν, τὰ ἐκ τῆς γνώσεως τῆς ἱστορίας διδάγματα τυγχάνουν ἐξαιρετικῶς χρήσιμα.

Αὕτη εἶναι ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ ἡ ἱστορία τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἐξετασθῇ ἡ ἱστορία τῆς Θεολογίας καὶ ἡ θέσις τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν τῆς Ἑλλάδος (Ἀθηνῶν 1837 καὶ Θεσσαλονίκης κυρίως ἀπὸ τοῦ 1945).

Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος σήμερον εἶναι ἰδιάζουσα. Ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι μικρὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ὅμως ἔχει πανελληνίους, πανορθόδοξους καὶ οἰκουμενικὰς-χριστιανικὰς ὑποχρεώσεις ἐντὸς ἐνὸς νέου κόσμου. Ζῶμεν δὲ εἰς ἕνα κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀσκοῦν τεραστίαν ἐπιρροὴν οἱ μεγάλοι συνασπισμοὶ καὶ ἡ ἀντίθεσις Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Τελεῖ ἐπίσης ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τὴν ροπὴν τῆς ἀντιθέσεως Ἀνατολῆς καὶ Ἀπὼ Ἀνατολῆς (καὶ Κίνας).

Ἀλλὰ τὰ μικρὰ κράτη καὶ τὰ λοιπὰ ζοῦν ὑπὸ τὴν ροπὴν τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ Τεχνικὴ μετέβαλε τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου. Αἱ συνθήκαι ἥλλαξαν. Εἰσερχόμεθα εἰς μίαν νέαν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος ζητεῖ νὰ κατακτήσῃ τὸ διάστημα. Κατ' ἐξοχὴν, λοιπόν, σήμερον ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ φωτισμένους ἀνθρώπους, ὁδηγοὺς τῆς Ἐκκλησίας. Ἐχομεν ἀνάγκην ἀπὸ τὰ μέσα διὰ τὴν

πρόοδον καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τὸν παρόντα κόσμον, εἰς τὸν ὅποιον ἀνάγκη εἶναι νὰ διατηρήσωμεν τὴν φυσιογνωμίαν ἡμῶν, ὡς Ἑλλήνων καὶ ὡς Ὁρθοδόξων.

Καὶ διὰ νὰ διατηρήσωμεν τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν μας ὑπόστασιν, πρέπει ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ ἀκμάσῃ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Χ ρ υ σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ : Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῇ 1900ῃ ἐπετείῳ τῆς ιδρύσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, 50-1951. Ἐν Ἀθήναις 1951.

Γ ε ρ. Κ ο ν ι δ ᾶ ρ η - Χ ρ υ σ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ : Ἄρθρον Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, εἰς τὸν Ι τόμον τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Νέα Ἐκδοσις.

Γ ε ρ. Κ ο ν ι δ ᾶ ρ η : Ἡ χριστιανικὴ Ἑλλάς 1951. (Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Θεολογίας).

Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ : Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Τόμος Α'. Ἀθῆναι 1960, ἔνθα καὶ ἡ λοιπὴ βιβλιογραφία.

Διὰ τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 733 - 1938 ἱστορίαν ἴδε Θρησκευτικὴν Ἐγκυκλοπαιδείαν 1936, τόμος Γ', καὶ ἀνάτυπον ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἐπίτομος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἀθῆναι 1938.